

Tadqiqot.uz

ЎЗБЕКИСТОНДА ИЛМИЙ-АМАЛИЙ ТАДҚИҚОТЛАР МАВЗУСИДАГИ КОНФЕРЕНЦИЯ МАТЕРИАЛЛАРИ

2020

- » Ҳуқуқий тадқиқотлар
- » Фалсафа ва ҳаёт соҳасидаги қарашлар
- » Тарих саҳифаларидағи изланишлар
- » Социология ва политологиянинг жамиятимизда тутган ўрни
- » Иқтисодиётда инновацияларнинг тутган ўрни
- » Филология фанларини ривожлантириш йўлидаги тадқиқотлар
- » Педагогика ва психология соҳаларидаги инновациялар
- » Маданият ва санъат соҳаларини ривожланиши
- » Архитектура ва дизайн йўналиши ривожланиши
- » Техника ва технология соҳасидаги инновациялар
- » Физика-математика фанлари ютуқлари
- » Биомедицина ва амалиёт соҳасидаги илмий изланишлар
- » Кимё фанлари ютуқлари
- » Биология ва экология соҳасидаги инновациялар
- » Агропроцессинг ривожланиш йўналишлари
- » Геология-минерология соҳасидаги инновациялар

No 18
31 июль

conferences.uz

**"ЎЗБЕКИСТОНДА ИЛМИЙ-АМАЛИЙ ТАДҚИҚОТЛАР"
МАВЗУСИДАГИ РЕСПУБЛИКА 18-КҮП ТАРМОҚЛИ
ИЛМИЙ МАСОФАВИЙ ОНЛАЙН КОНФЕРЕНЦИЯ
МАТЕРИАЛЛАРИ
8-ҚИСМ**

**МАТЕРИАЛЫ РЕСПУБЛИКАНСКОЙ
18-МЕЖДИСЦИПЛИНАРНОЙ ДИСТАНЦИОННОЙ
ОНЛАЙН КОНФЕРЕНЦИИ НА ТЕМУ "НАУЧНО-
ПРАКТИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ В УЗБЕКИСТАНЕ"
ЧАСТЬ-8**

**MATERIALS OF THE REPUBLICAN
18-MULTIDISCIPLINARY ONLINE DISTANCE
CONFERENCE ON "SCIENTIFIC AND PRACTICAL
RESEARCH IN UZBEKISTAN"
PART-8**

УУК 001 (062)
КБК 72я43

"Ўзбекистонда илмий-амалий тадқиқотлар" [Тошкент; 2020]

"Ўзбекистонда илмий-амалий тадқиқотлар" мавзусидаги республика 18-кўп тармоқли илмий масофавий онлайн конференция материаллари тўплами, 30 июль 2020 йил. - Тошкент: Tadqiqot, 2020.- 50 б.

Ушбу Республика-илмий онлайн конференция 2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналишлари бўйича Ҳаракатлар стратегиясида кўзда тутилган вазифа - илмий изланиш ютуқларини амалиётга жорий этиш йўли билан фан соҳаларини ривожлантиришга бағишиланган.

Ушбу Республика илмий конференцияси таълим соҳасида меҳнат қилиб келаётган профессор - ўқитувчи ва талаба-ўқувчилар томонидан тайёрланган илмий тезислар киритилган бўлиб, унда таълим тизимида илфор замонавий ютуқлар, натижалар, муаммолар, ечимини кутаётган сифатлар ва илм-фан тараққиётининг истиқболдаги режалари таҳлил қилинган конференцияси.

Масъул муҳаррир: Файзиев Шохруд Фармонович, ю.ф.д., доцент.

1.Хуқуқий тадқиқотлар йўналиши

Профессор в.б.,ю.ф.н. Юсувалиева Раҳима (Жаҳон иқтисодиёти ва дипломатия университети)

2.Фалсафа ва ҳаёт соҳасидаги қарашлар

Доцент Норматова Дилдора Эсоналиевна(Фаргона давлат университети)

3.Тарих саҳифаларидағи изланишлар

Исмаилов Ҳусанбой Маҳаммадқосим ўғли (Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Таълим сифатини назорат қилиш давлат инспекцияси)

4.Социология ва политологиянинг жамиятимизда тутган ўрни

Доцент Уринбоев Хошимжон Бунатович (Наманганд мухандислик-қурилиш институти)

5.Давлат бошқаруви

PhD Шакирова Шохида Юсуповна (Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги "Оила" илмий-амалий тадқиқот маркази)

6.Журналистика

Тошибоева Барнохон Одилжоновна(Андижон давлат университети)

7.Филология фанларини ривожлантириш йўлидаги тадқиқотлар

Самигова Умида Хамидуллаевна (Тошкент вилоят халқ таълими ходимларини қайта тайёрланш ва уларнинг малакасини ошириш ҳудудий маркази)

8.Адабиёт

PhD Абдумажидова Дилдора Раҳматуллаевна (Тошкент Молия институти)

9.Иқтисодиётда инновацияларнинг тутган ўрни

Phd Воҳидова МеҳриҲасанова (Тошкент давлат шарқшунослик институти)

10.Педагогика ва психология соҳаларидағи инновациялар

Турсунназарова Эльвира Тахировна (Навоий вилоят халқ таълими ходимларини қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш ҳудудий маркази)

11.Жисмоний тарбия ва спорт

Усмонова Дилғузахон Иброҳимовна (Жисмоний тарбия ва спорт университети)

12.Маданият ва санъат соҳаларини ривожлантириш

Тоштемиров Отабек Абидович (Фарғона политехника институти)

13.Архитектура ва дизайн йўналиши ривожланиши

Бобоҳонов Олтибой Раҳмонович (Сурхандарё вилояти техника филиали)

14.Тасвирий санъат ва дизайн

Доцент Чарисев Турсун Хуваевич (Ўзбекистон давлат консерваторияси)

15.Мусиқа ва ҳаёт

Доцент Чарисев Турсун Хуваевич (Ўзбекистон давлат консерваторияси)

16.Техника ва технология соҳасидаги инновациялар

Доцент Нормирзаев Абдуқаюм Раҳимбердиевич (Наманганд мухандислик-қурилиш институти)

17.Физика-математика фанлари ютуқлари

Доцент Соҳадалиев Абдурашид Мамадалиевич (Наманганд мухандислик-технология институти)

18.Биомедицина ва амалиёт соҳасидаги илмий изланишлар

Т.ф.д., доцент Маматова Нодира Мухтаровна (Тошкент давлат стоматология институти)

19.Фармацевтика

Жалилов Фазлиддин Содиқовиҷ, фарм.ф.н., доцент, Тошкент фармацевтика институти, Дори воситаларини стандартлантириш ва сифат менежменти кафедраси мудири

20.Ветеринария

Жалилов Фазлиддин Содиқовиҷ, фарм.ф.н., доцент, Тошкент фармацевтика институти, Дори воситаларини стандартлантириш ва сифат менежменти кафедраси мудири

21.Кимё фанлари ютуқлари

Рахмонова Доно Қаҳхоровна (Навоий вилояти табиий фанлар методисти)

23.Агропроцессинг ривожланиш йўналишлари

Доцент Сувонов Боймурод Ўралович (Тошкент ирригация ва қишлоқ хўжалигини механизациялаш мухандислари институти)

24.Геология-минерология соҳасидаги инновациялар

Phd доцент Қаҳҳоров Ўқтам Абдурахимович (Тошкент ирригация ва қишлоқ хўжалигини механизациялаш мухандислари институти)

25.География

Йўлдошев Лазиз Толибович (Бухоро давлат университети)

Тўпламга киритилган тезислардаги маълумотларнинг хаққонийлиги ва иқтибосларнинг тўғрилигига муаллифлар масъулdir.

© Муаллифлар жамоаси

© Tadqiqot.uz

PageMaker\Верстка\Саҳифаловчи: Шахрам Файзиев

Контакт редакций научных журналов. tadqiqot.uz
ООО Tadqiqot, город Ташкент,
улица Амира Темура пр.1, дом-2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Тел: (+998-94) 404-0000

Editorial staff of the journals of tadqiqot.uz

Tadqiqot LLC The city of Tashkent,
Amir Temur Street pr.1, House 2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Phone: (+998-94) 404-0000

АДАБИЁТ

1. Lola Imomova Xudoyberdiyevna	
O'QISH DARSLARIDA O'QUVCHILARGA EKOLOGIK TA'LIM-TARBIYA	
BERISH	8
2. Rashidova Feruza Rasulovna	
"KODEKS KUMANIKUS"- QADIMGI TURKIY YODGORLIK	10
3. Rasulova Gulnoza Umaraliyevna	
ABDULLA ORIPOV IJODIDA SOHIBQIRON OBRAZI	12
4. Turdaliyev Obidjon Sodiqjon o'g'li	
YAPON XALQ ERTAKLA RIDA MIFOLOGIK OBRAZLARGA YUKLATILGAN	
DIDAKTIK G'OVALAR.....	13
5. Холматов Исломжон, Тўйчиева Дурдона	
СЕРГЕЙ ЕСЕНИН ПОЭТ РУССКОЙ ДЕРЕВНИ	15
6. Холматов Исломжон, Тўйчиева Дурдона	
ТЕМА КАВКАЗА В ТВОРЧЕСТВЕ М.Ю.ЛЕРМОНТОВА	17
7. Abdunazarova Gulmira	
ABDULLA ORIPOV IJODIDA MUHABBAT TARANNUMI.....	19
8. Foziljonova Maftunabonu Ilyosbek Qizi	
MUHAMMAD YUSUF IJODIDA "PARI' OBRAZI	20
9. Ibrohimova Sevara Madaminjon Qizi, A'zamjonova Mehriniso Mirzabaxrom Qizi	
ABDULLA ORIPOV SHE'RLARIDA MORFOLOGIK BIRLIKLARNING O'RNI.....	22
10. Kalandarova Mavluda Amanbayevna, Matchonova Nafosat Shokir qizi	
ABDULLA AVLONIYNING "TURKIY GULISTON YOXUD AXLOQ" ASARIDA YOSH	
AVLODNI TARBIYALASHNING MA'NAVIY-AXLOQIY JIHATLARI.....	24
11. Очилова Улмас	
АЛИШЕР НАВОЙЙ ЙИРИК ВА ҲАССОС ТИЛШУНОС ОЛИМ.....	26
12. Amanova M	
SHARQDAGI AN'ANAVIY ADABIY JANRLAR.....	27
13. Aslanova Gulhayo Saydulla qizi	
O'TKIR HOSHIMOV ASARLARIDA ONA OBRAZINI YARATILISHI	28
14. Atayeva Zamira Raximberdiyevna	
OGAHIY-BUYUK G'AZALNAVIS.....	29
15. Egamova Qunduzoy Ashraliyevna	
USMON NOSIR SHE'RIYATI XUSUSIYATLARI	30
16. G'ofurova Hafizaxon Komilovna, Mannopov Shuhratbek Asiydinovich	
A.S. PUSHKIN IJODIDA TABIAT TASVIRI	32
17. Qosimova Gulbahor O'rmonbekovna, Abdulhamidova Mohinur Iminjonovna	
ADABIYOT DARSLARINI EVRISTIK TA'LIM TEXNOLOGIYASI ASOSIDA TASHKIL	
ETISH USULLARI	33
18. Razziqova Gulshan Qodirbergan qizi, Samandarova Fotima Baxtiyorovna	
MAVLONO LUTFIY IJODIDA TASHBEH SAN'ATINING QO'LLANILISHI	35
19. Xurshida Saidova	
QALBGA MUHRLANGAN ASAR VA UNING USTASI.....	37
20. Sultonova Dilorom Vaqqosovna, Sultonova Minavvar Vaqqosovna	
MAKTABDA ADABIYOT DARSLARIDA "FSMU"TEXNOLOGIYASIDAN	
FOYDALANISH	39
21. Suyunova To'xtatosh Qudratovna	
ADABIYOTNI O'QITISH METODIKASI.....	41
22. Xolmurotova Zulfiya Ataxanovna	
TIL – MILLAT KO'ZGUSI	42

МУНДАРИЖА \ СОДЕРЖАНИЕ \ CONTENT

---

23. Yusupova Sevara Otanazarovna	
O`ZBEK ADABIYOTIDA CHISTON	44
24. Уманова Насиба Абдукаримовна	
ADABIYOT DARSLARIDA ZAMONAVIY INTERFAOL USLUBLARDAN	
FOYDALANISH	46
25. Шодиева Мохинур Карим кизи	
ПРИМЕНЕНИЕ ИННОВАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ НА УРОКАХ	
ЛИТЕРАТУРЫ.....	48

АДАБИЁТ

O'QISH DARSLARIDA O'QUVCHILARGA EKOLOGIK TA'LIM-TARBIYA BERISH

*Lola Imomova Xudoyberdiyevna,
Navoiy viloyati, Navbahor tumani
21-maktab boshlang'ich sinf o'qituvchisi
Telefon:+998 995403234*

Annotatsiya: Maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarida ekologik madaniyatni shakllantirishda o'qish darslarida she'r, hikoya va ilmiy-ommabop matnlarni o'rganishning ahamiyati va o'quv jarayonida interfaol usullardan foydalanish haqida fikr-mulohazalar berilgan.

Kalit so'zlar: Ekologik tarbiyalash, yoshlar, tabiatimiz boyliklari, yil fasllari, kuz, bahor, qish, yoz, o'simlik, hayvon, qushlar, ona yer, jo'jacha, faolligini oshirish.

Jamiyatning iqtisodiy rivojlanish darajasi qanchalik yuqori bo'lsa, uning tabiatga ta'sir etish darajasi ham shunchalik ko'p bo'lar ekan. Bugungi kunda atrof-muhit muhofazasi butun dunyoda global muammolariga aylanib bormoqda. Ma'lumki, bu ekologik muammolar inson faoliyati natijasida kelib chiqmoqda. Shu boisdan aholida, ayniqsa, yoshlarda ekologik madaniyatni shakllantirish dolzarb masalalardansanaladi. Shu jihatdan mamlakatimiz maktablarida o'quvchilarga ekologik ta'lif va tarbiya berishga katta ahamiyat beriladi.

Ekologik ta'lif deganda o'quvchilarga berilishi lozim bo'lgan tabiat bilan inson orasidagi munosabatlarni ifodalovchi bilimlar tizimi tushuniladi. Ekologik tarbiya esa insonning atrof-muhitga nisbatan munosabatini tarbiyalashdir. Ekologik ta'lif-tarbiya umumiy ta'lif-tarbiyaning yangi shakli va tarkibiy qismi bo'lib, mактабда barcha fanlarni o'qitishda amalga oshirilishi ko'zda tutiladi. Ekologik ta'lif-tarbiyadan bosh maqsad ham yosh avlodga atrof-muhit va uning muammolariga ongli munosabatni shakllantirishdan iboratdir. Ekologik tarbiyalash jarayonida yoshlarni yashab turgan tabiatimiz boyliklarini tejab-tergashga, uni muhofaza qilishga o'rgata boriladi.

Boshlang'ich sinfda o'qish fani ham ekoligiya bilan chambarchas bog'langanligi ahamiyatlidir. Bunda har bir asarni o'qib tahlil qilish vaqtida va o'quvchiga tushuntirayotganda tabiatni muhofaza qilish nuqtayi nazaridan tahlil qilinadi. Mana shu usul bilan o'qish darslarida o'quvchilar ongiga ekologik tarbiyani singdirib boriladi. O'qish darslarida o'rganiladigan ertak, masal, hikoya va she'rлarda hayvonlar va o'simliklarning xususiyatlari, ularning tabiatdagi o'rni ochib beriladi.

O'qish darsligida yil fasllarining o'ziga xos xususiyatlari va bu fasllarda kishilar mehnati, tabiat olamini hamda hayvonlar va qushlarni asrab-avaylash bo'yicha bo'limlarida badiiy asarlar, ilmiy-ommabop matnlarni berilgan. Jumladan, 1-sinfda "Ko'klam – yashnaydi olam" bo'limida T.Adashboevning "Bahor kelgach", Hamid Olimjonning "Lola" she'ri, V.Fayzullohning "Bahor keldi" hikoyasini o'rganish orqali o'quvchilarda bahor faslida tabiat manzarasi va go'zalligidan bahra olish, tabiatni sevish his-tuyg'ulari uyg'onsa, "Navro'z bayrami" mavzusida ilmiy-ommabop matn orqali yutrimizda Navro'z bayramining milliy xalq udumi ekanligi hamda bu bayram bilan bog'liq obodonaoashtirish, ko'kalamzorlashtirish ishlari haqida ularda tasavvur hosil qilinadi.

Shu jumladan, kuz faslida tabiat manzarasi va kuzgi pishiqchilik, insonlar mehnatini ifodalovchi badiiy va ilmiy-ommabop matnlarni o'z ichig ichiga olgan 2-sinfda "Oltin kuz - hosiling uz", 3-sinfda "Saxovatl kuz", 4-sinfda "Saxovatl fasl" bo'limi; qish fasli haqidagi she'r, hikoya va boshqa asarlardan iborat 2-sinfda "Kumush qish – misoli oqqush", 3-sinfda "Go'zal qish manzarasi", 4-sinfda "Kumush qish" bo'limi; bahor fasli haqidagi asarlar 2-sinfda "Zumrad bahor – bahri diling ochar", 3-sinfda "Zumrad bahor nafosati", 4-sinfda "Zumrad bahor" bo'limi; yoz fasli tarovati haqidagi asarlar 2-4-sinflarda "Yoz - o'tadi soz" bo'limida berilgan. Shuningdek, 2-sinfda "Qushlar, hayvonlar – bizning do'stimiz", "Tabiatni asrang, avaylang" bo'limlari hamda

4-sinfda "Hayvonot olamida" bo'limida berilgan hikoya, she'r va boshqa asarlarda o'quvchilarni tabiatdagi suv, o'simlik, hayvon va jonvorlarni asrab-avaylash ruhida tarbiyalash g'oyalari ilgari surilgan.

Bundan tashqari, 1-4-sinflardagi ko'pgina badiiy asarlar va ilmiy-ommabop matnlar ustida ishslash jarayonida tabiatga yaxshi munosabatda bo'lish va toshbag'irlik bilan qarash dalillari muhokama qilinadi. 1-sinfda "O'zbekiston – mening Vatanim" bo'limidagi Tursunboy Adashboyevning "Qish" she'ri, Olloyor Begaliyevning "Chinor va maysalar" hikoyasi, "Boychechak" she'ri, "Mehnatning tagi – rohat" bo'limida berilgan P.M o'minning "Yer nima der?" she'ri va Ibrohim Rahimning "Ona yer" hikoyasi o'quvchilarda ekologik bilimlarni shakllantirishda, ularni tabiatga oqilona munosabat bo'lish ruhida tarbiyalashda muhim ahamiyat kasb etadi.

O'qish darslarida o'quvchilarda ekologik madaniyatni shakllantirishda dars jarayonida interfaol usullardan foydalanish muhim rol o'ynaydi. Masalan, 4-sinfda Mirtemirning "Qush tili" she'rining tarbiyaviy maqsadi o'quvchilarni qushlarni sevishga, ularni asrab-avaylashga o'rgatishni ko'zda tutadi. Darsda o'quvchilarni mustaqil fikrlashga undovchi savol-javoblar o'tkazish, lug'at ustida ishslash jarayonida qushlar haqida atroficha ma'lumot berish, "Javobini matndan top", "Xotira o'yini", "Kim ko'p qushlar nomini biladi?" kabi didaktik o'yinlar foydalanish o'quvchilar faolligini oshirishga, ularda qushlarga menribonlik qilish tuyg'ulari shakllanishiga xizmat qiladi. Yoki Farhod Musajonovning "Yomg'ir" hikoyasini o'tishda bahor fasli va undagi o'zgarish va xususiyatlar bilan tanishtirish yuzasidan o'quvchilarga ekologik bilimlar beriladi. Hikoyani ifodali o'qib, mazmuni bilan o'quvchilar tanishtirigandan keyin o'quvchilarning mustaqil fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirish maqsadida quyidagicha savol-javob o'tkaziladi:

- O'lkamizda bahor fasli qaysi oydan boshlanadi?
- Bahor fasliga qaysi oylar kiradi?
- Bahor faslida tabiat qanday libos kiyadi?
- Shoirlarimiz bahorni qanday so'zlar bilan tasvirlaydilar?
- Tabiat hodisalariga nimalar kiradi?

O'quvchilar mazkur savollarga javob berish orqali yurtimiz tabiat olamini, bahor fasli go'zalligini his qiladi, ularda tabiatni sevish hissi jo'shadi.

Anvar Obidjonning "Jo'ja" she'rini o'rganishda o'quvchilarda mehribonlik, kamtarlik, rahmdillik kabi xislatlarni, qushlarga nisbatan g'amxo'rlik tuyg'ularini tarbiyalash ko'zda tutilgan. Dars jarayonida she'rni ifodali o'qib bo'lgandan so'ng, she'r mazmunini o'rganish va unda ilgari surilgan g'oyalarni o'quvchilar ongiga singdirishda interfaol usullardan foydalilanadi. Jumladan "Aqliy hujum" usulida quyidagicha suhbat uyushtiriladi:

1. She'rning 1-bandidan jo'jacha aytgan so'zlardan nimani bilib oldingiz?
2. Jo'jachalar necha xil ekan?
3. Jo'jacha opalaridan qanday farq qiladi?
4. Jo'jacha nimalarni yeyir ekan va u bu bilan tabiatga qanday foyda keltiradi?
5. Jo'jacha yana qanday xislatlarga ega ekan?
6. She'r dan qanday xulosa chiqardingiz?
7. Jo'ja haqida she'r bilasizmi?

Ko'rinish turibdiki, endigina tuxumdan chiqqan jo'jachaning tilidan aytilgan so'zlarida ifodalangan asosiy g'oyani, ya'ni jonivorlarning tabiatdagi zararkunandalarni yo'qotishdagi foydali xususiyatlarini o'quvchilarga anglatish orqali ularda ekologik bilimlar shakllantiriladi hamda jonivorlarni asrab-avaylash hissi singdiriladi.

Xulosa qilib aytganda, o'quvchilarda tabiatga bo'lgan mehr-muhabbat, adolat tuyg'usini shakllantirishda o'qish darslarida badiiy asarlar va ilmiy-ommabop matnlar muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalilanigan adabiyotlar ro'yxati:

1. Boshlang'ich sinf ona tili o'quv dasturi. 2017-yil.
2. Amaldagi 1-, 2-, 3-, 4-sinf "O'qish kitobi" darsliklari.
3. "O'qish kitobi" 4-sinf o'qituvchilari uchun ilg'or pedagogik va axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini amaliyatga joriy etish bo'yicha metodik qo'llanma.

“KODEKS KUMANIKUS”- QADIMGI TURKIY YODGORLIK

Rashidova Feruza Rasulovna
Namangan Davlat Universiteti magistranti
feruza.rashidova.uz@gmail.com
+998905520258

Annotatsiya: Ushbu maqola qadimgi turkiy yozma yodgorlik “Kodeks Kumanikus” haqida so‘z yuritilgan bo‘lib, asosan asarning tarkibiy qismlari, hozirda saqlanib kelinayotgan holati hamda asarda qo‘llanilgan so‘zlarning hozirgi adabiy o‘zbek tilida uchraydigan ayrim so‘zlarning aynan bir xilligi xususida fikr bildirilgan.

Kalit so‘zlar: Kodeks Kumanikus, qumancha lug‘at, quman topishmoqlari.

Mamlakatimiz mustaqillikkha erishganidan so‘ng ajododlarimiz tomonidan qoldirilgan boy madaniy boyliklarimizni o‘rganishga keng yo‘l ochib berildi. Bu borada shu paytgacha anchagina tadqiqot ishlari olib borildi. Xususan, bular jumlasiga XIV asrda yaratilgan “Kodeks Kumanikus” ya’ni qumanlar tuzugi turkshunoslikda XI asrda yaratilga ikki buyuk asarlar: Mahmud Qo‘shg‘ariyning “Devonu lug‘otit-turk” hamda Yusuf Hos Hojibning “Qutadg‘u bilig” asarlari qatorida o‘zining badiiy ahamiyatga egaligi bilan yaqqol misol bo‘la oladi. “Kodeks Kumanikus” XIII asr oxiri XIV asr boshlarida yaratilgan asar bo‘lib uning asl nomi “In hoc libra continentur Persicum el Cumanicum per alfabetum”. Jaxon ilmiy jamoatchiligidagi orasida bu asar “Kodeks Kumanikus”(Kumanlar kodeksi) degan nom bilan yoyilgan[1].

Bu nodir asar yurtimizda mustaqillik yillaridan keyingi davrda o‘rganila boshlagan bo‘lsa, jaxon turkiyshunos olimlari, jaxon adabiyotshunoslari, tilshunos, tarikhchilari XIX asrdan boshlab o‘rganib kelishadi. Bular sirasiga Yu.Klaprot, B.Radlov, B.Bang, G.Kuun, A.Titse, A.Garkavets, G.Guner va boshqa olimlar o‘rgangan bo‘lsa, O‘zbekistonda esa ilk tadqiqot ishini phd. B. Jafarov olib bordi.

Yodgorlik asl nushasining umumiy hajmi har ikki tomoniga yozilgan 82 qo‘lyozma sahifa (bu hozirgi 164 betga to‘g‘ri keladi)dan iborat. Yodgorlik dastlab 19,5-20,5 x 12,5-14 sm hajmdagi qog‘ozdan tashkil topgan. XVIII asrning birinchi yarmida rekonstruksiya qilingan va sahifaning yemirilgan qismlarini to‘ldirish maqsadida sahifaning barcha tomonlariga ehtiyojkorlik bilan oq qog‘oz yopishtirib chiqilgan. Sahifalarning ta‘mirdan keyingi shakli 21,5 x 15 smni tashkil etadi. Muqovasi teridan qilingan[1]. Hozirda ushbu yodgorlikning asl nushasi Italiyadagi Marchana milliy kutubxonasida saqlanadi.

Ushbu yodgorlik grafik va til hususiyatiga ko‘ra ikki qismga bo‘linadi. Birinchisi italyancha (1-55 betlar) va ikkinchisi nemischa (56-82 betlar) qismlardir.

Italyancha qismi lotin tiliga kirish va uchta ustun - Lotin, Fors va Kuman tillarida yozilgan uch tilli lug‘atdan iborat. Bu lug‘at, o‘z navbatida, ikkita ro‘yxatdan iborat - 1560 lotin so‘zlaridan alifbo tartibida va 1120 so‘zdan iborat tematik. Ikkala ro‘yxatda ham Lotin ustunining tarjimasi to‘liq emas, masalan, tematik ro‘yxatda 200 ga yaqin lotin so‘zlarining tarjimalari mavjud emas

Nemis qismi, italyan tilidan farqli o‘laroq, tizimlashtirilmagan va turli xil qo‘lyozmalarda yozilgan, unda tartibsiz so‘zlar va iboralar to‘plamidan olingan quman-nemis va quman-lotin lug‘ati, quman tilidagi nasroniy diniga oid matnlar, lotincha matnlarning qumancha tarjimalari va qumanchadan lotin tiliga tarjimalari mavjud. Ikkala qismda ham quman tilining grammatiskasida mavjud bo‘lgan - fe’llarning konjugatsiyasi, olmoshlar, , sifatlar va otlarning o‘zgarishi o‘g‘risidagi ma’lumotlar berilgan[2].

Bundan tashqari Kodeks Kumanikusda yozilgan topishmoqlar tarixdagi eng qadimgi 47 ta turfa topishmoqlar hisoblanib ushbu topishmoqlar to‘plamning 60 a va 60 b sahifalarda taqdim etilgan. Quman topishmoqlarida asosan turkiy xalqlarning tabiatga o‘ziga hos munosabatlari aks etgan bo‘lib, jumladan, koinot unsurlar: quyosh, oy, yulduz kabilar, tabiat, hayvonot olami hamda abstrakt narsalarga atalgan. Topishmoqlarning majoziy ma’nolarda ham qo‘llab yozilgan degan g‘oyalari ham bor.

Birinchi marta qipchoq-kuman-polovtsi tiliga tarjima qilingan “O’nta amr”, Sulaymonning “Masallar kitobi” dan parchalar, Xushxabar kitobi, Sts ilohiyotchilarining asarları. Gregori teolog (329 / 330-389 / 390), Ambrose (339-397), Jerom (340 / 345-420), Avgustin (354-430), Imon ramzi, Otamiz va Ave Mariya (Salom Meri) “, Celia Sedulianing madhiyalari (450 y.), Venantia

Fortunata (530 / 540-600), Sent-Aubin Teofilasi (XII-XIII asrlar) va boshqa Lotin shoirlari - "Yashasin, jannat eshigi „,” Iso. , bizning to‘lovimiz „,” Kalom inson qiyofasiga kirdi „,” Shoh bayrog‘i „,” Qimmatbaho qonni eslab qolish „,” Quyosh chiqish burchagidan “va asl kumancha va‘zlaridan iborat[2].

Nemis” qismining mazmuniga ko‘ra, uning mualliflari Frantsisk missionerlari edilar, ularning maqsadi kumanlar orasida nasroniylik ta’limotini tarqatish edi. Ushbu nemis missionerlari ikkala qismni bir-biriga tikib, lug‘atning quman ustuniga ba’zi o‘zgartirishlar kiritib, birinchisini tahrir qildilar degan fikr bor [3, b. 108].

“Kodeks Kumanikus” ning birinchi sahifasida sana ko‘rsatilgan - “1303 yil 11 iyul”. Yodgorlikni o‘rgangan nemis olimi V. Bang ushbu sanani “Kumanikus kodeksi” ni tuzish kuni deb hisoblagan. Biroq, D. A. Rasovskiyning so‘zlariga ko‘ra, “... Kodeksni yozishda beparvolik, ko‘plab xatolar, uchta ustunning parallel so‘zlarining chalkashligi - bularning barchasi biz muallifni Kodeksni tuzuvchisi emas, balki kotib, shuningdek, fors va polovtsian tillarini yaxshi bilmaydigan kotibni ko‘rishga majbur qiladi. Boshqa tomondan, juda ko‘p lug‘at materiallari va uning kodeksdagi joylashuvi ushbu material asta-sekin yig‘ilib borilmoqda degan xulosaga kelishimizga imkon beradi. Shunday qilib, bizga tushgan kod, ehtimol, 13-asrga oid eski asl nusxa, asl nusxada. burilish bir zumda emas, asta-sekin, ketma-ket qo‘shilgan holda yaratildi ”[3. b, 108]. Shunday qilib, Rasovskiy 1303 - bu ishning yozishmalarining sanasi deb hisoblagan.

Xulosa qilib aytganda, “Kodeks Kumanikus” turkiy tillar tarixida lotin yozuvi va tili vositasida yaratilgan hozircha yagona yozma yodgorlikdir. U ilk ko‘p tilli lug‘at namunasi sifatida ham muhim ahamiyatga molik. Ushbu yodgorlik da foydalanilgan so‘zlarining boshqa turkiy obidalar jumladan, Mahmud Qoshg‘ariying “Devonu lug‘at it-turk”, Yusuf Hos Hojibning “Qutadg‘u bilig”, hamda “Kodeks Kumanikus”dan keyin yaratilgan Alisher Navoiyning “Hayrat ul-abror”, “Farhod va Shirin”, “Layli va Majnun”, “Sab’ai sayyor”, “Saddi Iskandariy” kabi dostonlarda qo‘llagani, shuningdek, hozirgi o‘zbek adabiy tili leksikasida qariyb 780 ga yaqin so‘z va so‘z birliklari ishlatalishi ham ushbu asarning hozirgi o‘zbek tili bilan uyg‘unliklari borligini ko‘rish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Jafarov B. “Kodeks Kumanikus” -Гаркавец А. Н. Codex Cumanicus: Половецкие молитвы, гимны и загадки XIII—XIV веков // Кыпчакское письменное наследие. — Алматы: КАСЕАН; Байр, 2007. — Т. II. — С. 63—120.
2. Кононов А. Н. Vladimir Drimba. Syntaxe comane / А. Н. Кононов // Советская тюркология. – 1974. – № 4. – С. 107–110.

ABDULLA ORIPOV IJODIDA SOHIBQIRON OBRAZI

*Rasulova Gulnoza Umaraliyevna
Farg'ona viloyati, Buvayda tumani
XTB tasarrufidagi 2-umumta'lim maktabi
Ona tili va adabiyoti fani o'qituvchisi
Tel: +998 94 134 27 79*

Annotatsiya: Ushbu maqolada Abdulla Oripov ijodining tarixiy tomoni olib berilgan. Ijodkor asarlarini tarixiy nuqtayi nazaridan tadqiq etishga harakat qilingan.

Kalit so'zlar: Tarix, drama, podshoh, odil podshoh, obraz.

Barchamizga ma'lumki, Abdulla Oripov tarixda, dunyo adabiyotida o'ziga xos nom qoldirgan tarixiy, buyuk shaxslardan biridir. Uning ijodini bugungi kunda butun dunyo o'rganib kelmoqda. Uning ijodi serqirra. Serqirra adib bo'l mish Abdulla Oripov barcha sohalarda qalam tebrata olgan ijodkordir.[1] Uning asarlarida yor vasfi, Vatanga bo'l imagan muhabbat, ajdodlarga nisbatan hurmat va faxr tuyg'ularini sezish mumkin.

Uning ijodida Sohibqiron obrazi o'ziga xos o'rinni egallaydi. Shu sababdan Sohibqiron Amir Temur haqida ko'plab asarlar bitdi. Ana shunday asarlardan biri "Sohibqiron" dramasidir. Drama 5 sahnadan iborat.[2] Xususan, IV sahna Bibixonimning jome' masjid ostidagi maydonga kelishi bilan boshlanadi. Voqealar rivojida Amir Temur jome' masjid yoniga boradi, xaloyiqqa salomlar yo'llaydi. Va xalqqa quyidagi murojaatini qiladi:

*"...Yer yuzida yengilmas bir sultanat tuzdik,
Qovushtidik boshlarini ne-ne xalqlarning.
Samarqandning qutlug 'nomi bizni har qayda
Qo'llab turdi, yo'llabturdi g'alaba tomon.
Qirq kun zafar nashidasin sursin Samarqand,
Yetti iqlim to'y o'tkazsin biz bilan birga.
Farmonim shul:
Zindonlarda bandi yotganlar
Bugundonoq afy etilsin,
Ozod etilsin..."*

Ushbu sitatadan ma'lum bo'ladiki, Amir Temur odil podshoh bo'lish bilan birga, xalqi uchun o'ta mehribon yurtboshi bo'lgan ham. G'alaba sharafiga bergan farmoni kishini hayratga solidi. Bu orqali Abdulla Oripov Amir Temurning asl shaxsiyatini olib berishga harakat qiladi.

V sahna Amir Temur va Darvish shaxsi keltirilishi bilan boshlanadi. Voqealar rivoji V sahnada kulminatsion nuqtaga chiqqanini ko'rishimiz mumkin. Uning Darvish, Xizr va Yassaviy shaxslar bilan suhbatidan so'ng voqealar rivoji o'zgarib ketadi. Shu taxlit V sahna Barlos Bahodirning ushbu nutqi bilan yakunlanadi:

*Ko'zimizdan nihon bo'ldi ulug' bir hayot,
uning yoniq nuri esa o'chmagay aslo.
Temur uchun,
Millat uchun,
Hur Vatan uchun,
Bahodirlar,
Hamdast bo'lib,
Qalqing oyoqqa!*

Abdulla Oripov "Sohibqiron" dramasida obrazlarga alohida e'tibor qaratadi. Asardagi Qosim, Bibixonim, Xonzodabegim va boshqa obrazlar o'ta ta'sirchan keltirilgan. Asarni yoritib berishda Bibixonim obrazi o'ziga xos o'rinni egallaydi. Asarda Rumlar podshosining badbin siyosati haqida boshlanib, yakuni Sohibqironning bashoratlari o'limi bilan yakunlanadi. Yakunda Yassaviy obrazining qo'llanilishi Sohibqiron obrazining naqadar buyuk bo'lganligiga ishora qilishini sezishimiz mumkin. Yassaviy bilan bo'lgan suhbat asarning emotsiyonal-ekspressivligini oshirishga xizmat qilgan. Amir Temur o'z bashoratini Bibixonimga yetkazishi bilan asar juda ta'sirli holda yakun topadi.

Haqiqatda ham, Abdulla Oripov Temur shaxsiyatini to'la anglay olgan, qalbidan his eta olgan buyuk ijodkor hisoblanadi. Bu uning asarlaridan ham bilib olish qiyin emas. Yuqoridagi drama tahlilida ham buni kuzatishimiz mumkin.

Foydalilanigan adabiyotlar:

1. Mirvaliyev S., O'zbek adiblari., Toshkent: "Fan", -1993. -112-134b.
2. Oripov A., Sohibqiron., Toshkent: "Yosh avlod", -2019. -40-90b.

**YAPON XALQ ERTAKLA RIDA MIFOLOGIK OBRAZLARGA YUKLATILGAN
DIDAKTIK G'oyalar
("KAGUYAHIME" ERTAGI MISOLIDA)**

*Turdaliyev Obidjon Sodiqjon o'g'li
Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti talabasi
obidjon.turdaliyev@mail.ru*

Annotatsiya: Ushbu maqolada ertakda obrazlar masalasi va ularning didaktik vazifalari yapon xalq ertagi "Kaguyahime" misolida tahlil etiladi. Ertaklarda uchrovchi mifologik obrazlarga yuklatilgan badiiy-g'oyaviy maqsad, shu bilan bir qatorda, insonning didaktik etikasini shakllantirishga xizmat qilishga qaratilgan mifologik obrazlarning tarbiyaviy ahamiyati tavsifiy usulda tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: didaktik vosita, Kaguyahime, didaktik etika, mifologik obraz

Ertak – xalq tafakkurining mahsuli bo'lib, u inson tarbiyasini shakllantirishda asosiy vazifalardan birini – didaktik etikani shakllantirishga xizmat qiluvchi xalq og'zaki ijodining bir turidir. Ertaklar jamiyatda shaxs sifatida shakllanuvchi bolalar ongini rivojlantirishga, tafakkur fokusini kengaytirishga, turli muammoli vaziyatlarga munosabat bildira oladigan mustaqil fikrlash tarzini shakllantirishga xizmat qiladi. Ertaklar bolalarda ilk badiiy zavqni uyg'otuvchi, ularni badiiy obrazlar dunyosiga olib kiruvchi, hayot haqiqatiga asoslangan, hayot va fantastika xususiyatlari bilan yo'g'rilgan, odamlarga ibrat-o'git beruvchi og'zaki hikoyalardir.

Ertaklar mavzu doirasining kengligi, ifoda ko'laming o'ziga xosligi, badiiy kompozitsion qurilishga egaligi, obrazlar tizimining xilma-xilligi bilan boshqa xalq ijodiyotining mahsulidan farq qiladi. Ertaklarda xulosa tugal, yechim aniq bo'lib, o'quvchi nighohida yomonlikning mag'lubiyati, ezbilikning ustuvorligi tantana qilishi badiiy bo'yoqlar bilan ifoda etiladi. Ertaklarning mazvu doirasidan kelib chiqqan holda obrazlarning xilma-xilligi yuzaga keladi. Ertaklardagi afsonaviy, fantastik, mifologik, realistik, satiric obrazlarga turli xil badiiy-didaktik g'oyalar singdiriladi. Ularning xatti-harakatlari orqali o'quvchi ongida ma'lum bir voqelik badiiy ifoda asosida shakllanadi. Badiiy ifodaning ko'rinishi ifoda tarzi bilan bir qatorda obrazlarning tipik ko'rinishlari asosida beriladi. Ushbu maqolada Yapon xalq ertagi "Kaguyahime" (Oy qizi) ertagidagi bosh qahramon Kaguyahime misolida mifologik qahramon va uning ertakdagi didaktik vazifasi tahlil etiladi.

Mifologik obraz bu - afsonalar asosida yaratilgan asotiriyl obrazlar. Asotir esa ibridoib insonlarning koinot, tabiat hodisalarining mohiyati, paydo bo'lish sabablarini o'zlaricha izohlash maqsadida yaratilgan og'zaki hikoyalardir. Yapon xalq og'zaki ijodida ham mifologiya salmoqli qismni egallaydi. Ibtidoiy yapon xalqi turli xil qarashlar asosida dunyoning yaratilishi, olam va odamning shakllanishi, yulduzlar, quyosh, oyning shakllanishi haqida kosmologik miflar yaratishgan va ular hozirgi davrga qadar squalanib qolgan. Turli mifologik qahramonlar esa ertaklarda ham ifoda etilib, ular ma'lum badiiy-g'oyaviy vazifa bajarishga xizmat qilgan. Masalan, oydag'i mamlakat, Oydagi hayot, u yerdagi insoniyatning turmush tarzi, u yerning odamlari haqidagi asotiriyl fikrlar asosida yaratilgan "Kaguyahime" ertagida oy qizi – Kaguyahime mifologik obraz sifatida namoyon bo'ladi. Kaguyahime – bu yer yuzidagi farzandsiz bo'lgan chol va kampirga tuhsa sifatida yuborilgan tortiq. Uning xulq-atvori, madaniyati yerdagi qizlarniki bilan o'xhash, lekin uning kelib chiqishi oyga, oydag'i xayoliy mamlakat sirlariga borib taqalishi bilan mifologik obraz tipiga kiradi. "Bir bor ekan, bir yo'q ekan qadim o'tgan zamonda Yaponiya degan tomonda baland tog'lar orasidagi mitti qishloqda chol va kampir yashagan ekan. Kunlardan bir kuni chol tog'ga bambuk kesib kelgani yo'l olibdi. Uzoq yo'l bosib oxyiri bambukzorga yetib kelibdi. Bu yerdagi bambuklar shu qadar chiroyli va baland ekanki, ammo ularning orasida tillodek yaltirayotgan bir bambuk poyasi cholning e'tiborini tortibdi. Chol shu bambukni kesishga qaror qilibdi. Tillo bambukni kesib ichiga qarasa, kichkintoy va o'ta yoqimtoy qizcha turgan ekan. Chol bu holatdan hayratda qolibdi. Biroq rosa sevinib ketibdi. Taqdir unga qarigan chog'ida qizcha ato etganidan g'oyat mamnun bo'lib, qizchani olib uyiga qaytibdi. Kampiri ham rosa xursand bo'libdi. Chol – kampir unga Kaguyahime deb ism qo'yishib, o'z farzandlaridek tarbiyalay boshlashibdi. Uchalasi har kuni birga ovqatlanar, tog'ga chiqishar ekan. Kaguyahime bambuk poyasini qanday yaltiratgan bo'lsa, Kaguyahime chol-kampir uyini ham shunday nur-u shodlikka to'ldiribdi"

(muallif tarjimasi)

Ertakda Kaguyahime obraziga bir qancha badiiy g'oyalar singdirilgan birinchidan, Kaguyahime sabrga yarasha tadqirdan berilajak in'om tarzida namoyon bo'ladi. Chunki u hayoti davomida tang ahvolda, qiyinchilik bilan kun kechirsa-da, halol yashagan chol va kampir uchun taqdir in'omi edi . Ikkinchidan, Kaguyahime – chol va kampir uchun baxt nashidasi. Ular uchun yangi hayot ramzi. Uchinchidan, Kaguyahime – ota-onaga itoatkor, taqdir hukmiga ko'nadigan qiz timsoli. To'rtinchidan, husnda tengiz, odobda barkamol go'zallik ramzi. Shu sabab dunyo shahzodalarining o'z husni bilan o'ziga rom etgan. "Uch oy qizcha o'tgach shunday lobar bo'lib voyaga yetibdi, husnining ovozasi olislargacha taralibdi Kunlardardan bir kuni Kaguyahimening husniga mahliyo bo'lgan besh yigit cholning uyiga qizining qo'lini so'rab kelishibdi. Chol qizining ko'nglini so'rabdi. Kaguyahime yigitlarning hech biri bilan turmush qurishni istamas ,biroq otasini yigitlar oldida o'ksitishni ham xohlamas edi. Shuning uchun yigitlarga eng qiyin shart o'ylab topibdi.- Men dunyodagi eng g 'aroyib hattoki mening husnimdan lobarroq narsani olib kelgan yigitga turmushga chiqaman,-debdii Kaguyahime. Beshovlon qizning sevgisiga sazovor bo'lish uchun shartiga ko'nibdilar va butun dunyonи aylanib bunday narsani topa olmabdilar.(muallif tarjimasi)

Yuqorida keltirilgan parchadan Kaguyahime go'zallik timsoli bo'lishi bilan bir qatorda, yuksak bilim, andisha egasi ekanligi bilan o'quvchi ko'z o'ngida gavdalanadi. Oradan kunlar o'tibdi. Chol va kampir bir mahal qizning g'amgin ko'zyoshi to'kayotganini ko'rib,unga qo'shilib g'am chekishibdi. Kaguyahime, qizim,senga nima bo'ldi? Qiz xo'rsinib nimadandir xafa bo'lgancha gap boshlabdi: - Men ...men oyga qaytib ketyapman.-Oyga?!- ajablandi chol-kampir. -Ha,oyga. Mening uyim oyda. Kaguyahime oyda tug'ilgan malika edi. Shuning uchun u hech kim bilan turmush qurmagan.Hozir esa chol va kampirga endi qayta g'amxo'rlik qila olmasligini o'ylab siqilardi.- Men ketsam, bobom nima qiladi, momom nima qiladi?Men aynan hozir ularga kerak emasmanmi? Hozir ularga kunduz qo'l- oyoq,tunda shamchiroq bo'lishim kerakmasmi?- degan xayollar uni qiyndi.Biroq oy malikasi abadiy yerda qololmasdi.Vaqt o'tib o'sha ayanchli kun yetib keldi.Oydan Kaguyahimeni olib ketgani tillo aravalı uchar ho'kiz yetib keldi. Chol va kampir juda g'amgin bo'lib qolishgandi.Ko'zyoshlarini berkitisha olmadi.Kaguyahime ham uchar aravaga o'tirar ekan ko'zyosh to'kardi".(muallif tarjimasi) Ushbu parchada Kaguyahimening mehribon qiz va vatan oldidagi burch orasida ziddiyatli holatining tasvirini ko'rishimiz mumkin. Bu tasvir ko'rinishidan ayriliq ma'nosini ifoda etsa-da, u qalban yaqinlik, ruhan birgalik tuyg'ularining chizgilarini eslatadi. Aslida, hayotdagi hech bir ezgu narsa abadiy emas, u xayollarda yashovchi xotira chizgilar bilan boqiy va insonga hamroh ekanligini tasvirlab beradi.

Kaguyahime ertagida borlik va yo'qlik, umid va ishonchsizlik, go'zallik va o'tkinchilik, muhabbat va ayrılıq, andisha va burch, vatan va mas'uliyat orasidagi o'zaro kurashni ko'rishimiz mumkin. Kaguyahime – baxt va nafrat, umid va qayg'u, muhabbat va azob o'rtasida qolgan taqdir egasi. Ertakda Kaguyahime obraziga bir necha didaktik g'oyalar mohirlik bilan singdirilgan: Oilani sevuvchi, atrofdagilarga muhabbat ulashuvchi, samimi shaxs sifatida kamol topish g'oyasi;

Har narsadan ezgulik axtaruvchi, dunyoni yaxshilik bilan anglash g'oyasi;

Burch, mas'uliyatni to'laqonli his etgan holda hayot kechirish g'oyasi;

O'zgalar uchun baxt ulashish, mehr berish ulug' fazilat ekanligini anglatuvchi g'oya;

Umidsizlik iskanjasiga tushmaslik, zulmat aro nur izlash, harakat qilish, umrni faqat ezgu fikrlar bilan bezash g'oyasi. Shuning uchun ham ertak butun dunyo tillariga tarjima qilinib didaktik etikani shakllantiruvchi badiiy-didaktik vosita bo'lib kelmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YHATI

- 1."Adabiy turlar va janrlar" "Fan" nashriyoti- 1999
- 2."O'zbekiston Milliy ensiklopediyasi" Toshkent – 2000
3. "Japanese fairy tales ". Japan Guide. Archived from the original on July 29, 2012. Retrieved August 14, 2012.

СЕРГЕЙ ЕСЕНИН ПОЭТ РУССКОЙ ДЕРЕВНИ

Холматов Исломжон
студент Гулистанского
государственного университета
+998933247773
islomxolmatov9@gmail.com
Тўйчиева Дурдона
студентка Гулистанского
государственного университета

Аннотация: В данной статье рассказывается о любви Сергея Есенина к своей родине и о его стихотворениях, посвящённых родной земле. В статье так же отмечается как тонко поэт умел описывать русскую деревню и жизнь в ней.

Ключевые слова: С.Есенин, поэт, русская жизнь, деревня, поэзия, творчество

Есенин поэт русской деревни. Ведущей темой в поэзии С. А. Есенина является тема родины, Руси. Читая его стихи, окунаясь, не только в омут сини русских озёр, неба, лесов и полей, но и в русский быт, иногда очень унылый, представляешь русские христианские праздники и любуешься вместе с поэтом несравненной красотой русских девушек. Этот природный дар поэта, данный ему свыше, несравним ни с кем, его стихи струятся как бы сами собой, без всяких усилий, они читаются как песни об окружающем мире, природе и людях.

Творчество самобытного русского поэта Сергея Есенина корнями восходит к русской деревне со всеми ее колоритными прелестями и трагедийной судьбой. Поэт вырос в деревне и знал ее беды и проблемы глубоко, ощущая их и на личной судьбе, принимая близко к сердцу.

В творчестве С. Есенин довольно много произведений, посвященных деревне. Поэт подчеркивает нерасторжимую связь крестьянской жизни с природой, любуется поэтическими картинами сельских пейзажей. Да и не только крестьянскую избу, но и старую церквушку, и монастырь поэт умело и органично вписывает в неповторимый по своей сказочной красоте ландшафт бескрайней родной земли.

Примечательно, что Есенин ценит не только эстетическую сторону деревенской жизни, но и внутреннюю целесообразность всего крестьянского уклада. Подробное описание крестьянского быта мы находим в стихотворении «В хате»:

*Пахнет рыхлыми драченами;
У порога в дежске кvas,
Над печурками точеными
Тараканы лезут в наз.*

*Вьется сажа над заслонкою,
В печке нитки попелиц,
А на лавке за солонкою —
Шелуха сырых яиц.*

Есенин для поэтических картин Руси, русского села выбирает краски, традиционные в иконописи: «алый свет зари», «синь», «голубое поле», «золотая дуга», «золотистое пламя», «роща золотая», «лазурь»... Особенно часто встречаются в поэзии Есенина синий и голубой цвета. «Голубая Русь». Не зеленая, в наряде из «березового ситца», не золотая, в спелых колосьях и осенней листве, а голубая, как небо, как вода, бескрайняя и чистая, как мечта. И действительно, в поэзии Есенина образ Руси повседневной, будничной, земной переплетается со сказочным образом града Китежа, скрытого под водой, отражающегося в воде, в «сини».

Но и обыденные реалии крестьянской жизни не остаются вне взгляда поэта:

*Воспою я тебя и гостя,
Нашу печь, петуха и кров...
И на песни мои прольется
Молоко твоих рыжих коров.*

С такими словами обращается поэт к матери в стихотворении «Разбуди меня завтра рано...».

Список литературы:

1. Роговер Е. С. Русская литература XX века: Учебное пособие. - 2-е издание.- СПб. 2004.- 496с.
2. Прокушев Ю. Л.: Жизнь и творчество Сергея Есенина. М.: Дет. Лит., 1984.- 32с..

ТЕМА КАВКАЗА В ТВОРЧЕСТВЕ М.Ю.ЛЕРМОНТОВА

Холматов Исломжон
Студент Гулистанского
государственного университета
+998933247773
Islomxolmatov9@gmail.com
Тўйчиева Дурдона
Студентка Гулистанского
государственного университета

Аннотация: В данной статье речь идет о творчестве М.Ю.Лермонтова и тема Кавказа в творчестве поэта. В статье так же говориться о том, насколько душа поэта была близка к Кавказу.

Ключевые слова: Кавказ, поэт, М.Ю.Лермонтов, творчество, герои, судьба, горы, душа, воспоминания.

Кавказ, Кавказский край, занимает исключительное место в жизни и творчестве Михаила Юрьевича Лермонтова.

Юный поэт заплатил полную дань волшебной стране, поразившей лучшими, благодатнейшими впечатлениями его поэтическую душу. Кавказ был колыбелью его поэзии, так же, как он был колыбелью поэзии Пушкина, и после Пушкина никто так поэтически не отблагодарил Кавказ за дивные впечатления его девственно величавой природы, как Лермонтов...» (В. Г. Белинский)

Судьба Лермонтова сложилась так, что именно Кавказом были порождены наиболее яркие впечатления детства. С пребыванием на Кавказе летом 1825 года связано первое сильное детское увлечение Лермонтова. Пробуждение первой любовной мечты («О! сия минута первого беспокойства страстей до могилы будет терзать мой ум!») сливалось с поэтическим восприятием природы Кавказа, которая гармонировала с романтической направленностью раннего творчества Лермонтова. «Синие горы Кавказа,... вы взлелеяли детство мое;... вы меня к небу приучили, и я с той поры все мечтаю об вас да о небе». В посвящении к поэму «Аул Бастунджи» Лермонтов называет себя «сыном» Кавказа:

«Я сердцем твой, всегда и всюду твой».

«Синие горы», «гордые снежные вершины» в сознании Лермонтова становятся символом свободы. Природа вольного края – «жилище вольности простой» - противостоит «неволе душных городов», «стране рабов, стране господ» и «голубых мундиров». Образ Кавказа сложился у Лермонтова под влиянием вольнолюбивых мотивов русской поэзии 20-х годов.

Путь на Кавказ проходил по бескрайним донским степям, которые произвели сильное впечатление на юного поэта. Но не только природа Дона запечатлелась в памяти поэта, но и история казачества, с которой М. Ю. Лермонтов был очень хорошо знаком. И хотя среди поэм Лермонтова нет ни одной целиком посвященной казакам, во многих донских казаки – главные действующие лица: «Черкесы», «Кавказский пленник», «Измаил-Бей», «Аул-Бастунджи», «Герой нашего времени».

Героям-казакам, участникам войны 1812 года, М. Ю. Лермонтов посвящает строки, в которых пишет «о сынах неустрашимых Дона, которых Рейн, Лоара и Рона видали на своих берегах».

В сознании поэта казак - это бесстрашный воин, удаец, лихой наездник, окруженный романтическим ореолом. Лермонтов показывает их в разной обстановке:

Беда беспечным казакам
Не зритъ им уж родного Дона
Не слышать колоколов звона!
Меж тем с беспечною отвагой
Отряд могучих казаков
Гнался за малою ватагой
Неустрашимых удальцов

Совершенно особое место в его творчестве занимает «Казачья колыбельная песня», в которой поэт создал глубокий лирический образ беззаветно любящей матери-казачки. Эти стихи положены на музыку очень многими композиторами прочно вошли в народный обиход.

В 1837 г. Лермонтов был сослан на Кавказ за стихи на смерть Пушкина. Заболев по дороге, он из Ставрополя поехал в Пятигорск и до осени лечился на водах. Затем, командированный в отряд генерала Вельяминова, проехал всю Кавказскую линию, был в Тамани и в октябре отправился по Военно-Грузинской дороге в Грузию, где в Карагаче стоял его полк, а в декабре, переведенный в лейб-гвардии Гродненский гусарский полк, покинул Грузию.

Во время второй ссылки в 1840 году Лермонтов принял участие в военных действиях против горцев, снова был на Кавказских Минеральных водах, на Тереке. Эти путешествия помогли поэту ближе познакомиться с жизнью народов Кавказа, его природой, богатым фольклором. Особое значение для Лермонтова имели встречи с кавказской интеллигенцией и сосланными на Кавказ декабристами. Тема Кавказа заняла значительное место в творчестве Лермонтова. С нею связаны его крупнейшие произведения: «Измаил-Бей», «Мцыри», «Демон», «Валерик», «Герой нашего времени», «Дары Терека», «Беглец», «Свиданье» и другие. Кавказские впечатления воплотились также в живописном и графическом наследии М. Ю. Лермонтова.

Использованные литературы:

1. Кавказский пленник. М.Ю.Лермонтов. издания «Проспект»
2. Аул Бастуджи. М.Ю.Лермонтов. издатель “Public Domain” 2008
3. http://www.rodb-v.ru/literary-ethnography/russian_writers/caucasus/

ABDULLA ORIPOV IJODIDA MUHABBAT TARANNUMI

*Abdunazarova Gulmira
Qashqadaryo viloyati Koson tumani
85-maktab ona tili va adabiyot fani o'qituvchisi.
Telefon: +998 90 667-04-31
abdunazarova2021@mail.ru*

Annotatsiya: Ushbu maqolada o'zbek xalqining sevimli shoiri, O'zbekiston Qahramoni, yurtimiz madhiyasining muallifi Abdulla Oripovning muhabbat madh etilgan she'rlari tahliliga bag'isylanadi.

Kalit so'zlar: Muhabbat kuychisi, „Uyg'unlik” she'ri

*Bulbul o'gay erur zog'lar orasida,
Yugurik suv o'gay tog'lar orasida
Muhabbat dardidan bemor qalblarmiz,
O'gay bo'lsak ne tong sog'lar orasida.*

Muhabbat haqidagi birgina ushbu to'rtlik uning uning mazmun-mohiyatini, bir hayotiy hikoya kabi ifodalab bergandik go'yo. Muhabbat-lohiy tuyg'u va keng ko'lamga ega: Vatanga, onaga, ustozga, do'stga, farzandga, adabiyot yoki tabiatga bo'lgan muhabbat . . . muhabbatning ruhiy holatini yurakdan his etib, o'tli va o'lmas baytlar, she'rlar, asarlar yaratgan sevimli shoirimiz, O'zbekiston Qahramoni Abdulla Oripov ijodiga nazar solar ekanmiz sermazmun ijod sohibining muhabbat mavzusiga har galgi murojaatni o'zgacha ruhda topilmalarga boy bo'lib yaratganining guvohi bo'lamiz.

*Muhabbat shundayin sirli qudratli,
Tog'lardan buyugi gullardan nozik.
Unig qadri hatto jondan azizroq.*

Shoir 2012-yilda yozgan „Uyg'unlik” nomli sherida ushbu misralar bilan muhabbatning turli ranglardagi ko'ngil osmonimizdag'i tasvirini bera olgan.

Misralar osha muhabbatning o'lmas, muqaddas, aziz tuyg'u ekani ezozlanadi. Insonning inju tuyg'ularining sultoni-muhabbatning turli ranglarini birma-bir ta'riflaydi.

So'z ummonidan g'avvos kabi go'zal marjonlar topib, uni sadafdek tizgan shoirning oshiq qalbi ruhiyat manzaralarini shunchalik avaylab, ozor yetkazmasdan ta'rif-u-tafsif etadi.

*Faqat muhabbatga topingin, ey, qalb,
Sen mehr ko'rgaysan o'shal quyoshdan
Axir bobolar ham demishlar qadim
Muhabbat yaratgan dunyoni boshdan.*

Yuqoridagi misralarda esa 18 ming olam muhabbatdan bunyod etilgani go'zal tarzda tasvirlanadi.

Qahramon shoirning ishq haqidagi o'nlab sherlarida o'ziga xos topilmalarni uchratish mumkin. „Birinchi muhabbatim”, G'ar muhabbatining”, „Seni ko'ray dedim”, „Agar sensiz”, „Layli va Majnun”, „Muhabbat”, „Nega meni sevmading”, „Ayriliq qo'shig'i”, „Sevgidan so'ylarding”, „Ilk sevgi” kabi she'rlarning bugun muxlis va kitobxon yuragidan joy olib, yod bo'lib ketganidan ham bilish mumkinki, O'zbekiston xalq shoiri Abdulla Oripov haqiqiy ishq va muhabbat ko'ychisidir.

Foydalilanigan adabiyotlar:

1. „Birinchi muhabbatim” – G'ofur G'ulom nomidagi nashryot-matbaa ijodiy uyi. Toshkent-2019. Muallif- A.Qodirov

2. „Saylanma- „Tafakkur qanofi” nashryoti. Toshkent-2019. Muallif-A. Oripov.

MUHAMMAD YUSUF IJODIDA "PARI' OBRAZI

*Foziljonova Maftunabonu Ilyosbek Qizi
Andijon davlat universiteti talabasi
+998906236334*

Annotatsiya: Ushbu maqolada Muhammad Yusuf ijodida “pari” obrazining yoritilishiga e’tibor qaratilgan. Xalq orasida qo‘llanuvchi malak, pari so‘zleri orqali yorni ta’riflash va uni she’riyatga olib kirishdagi ijodkorning mahorati yoritilgan.

Kalit so‘zlar: pari, malak, obraz, mentalitet, doston, mifologik qarash, etnogenezi, o‘xshatish.

“Parilar oddiy odamlar orasida yashamaydilar. O‘zbek xalqining mifologik qarashlaricha, parilar inson qadami eta olmaydigan uzoq bir yurtda yashaydilar”, deydi. Haqiqatan ham, xalq ertak va dostonlarida parilar maskani Ko‘hi qof tog‘i atrofidagi Bog‘i Eramda deb ta’riflanadi. Pari obraziga kiritadigan keyingi oydinligimiz uning tashqi qiyofasida namoyon bo‘ladi. Odatda suvparilarining suvda, suv bo‘yida yashashlari bilan birgalikda sochlarining rangi qora, uzun va yoyilgan holatda bo‘lishi haqidagi turlicha tasavvurlar yuradi.

Bizning nazarimizda, parilar mentalitet jihatdan ham farqlanadi. Jumladan, o‘zbek xalqi tasavvurida pari uzun va qop-qora sochli, nozik qad-qomatga ega, oppoq harir libosli xushsurat ayol sifatida tasvirlansa, yevropaliklar uni uzun sariq soch, moviy ko‘zli deb tasavvur qiladi. Bunday tasavvur va talqinlarni har bir xalqning o‘z psixologiyasi, didi va mentalitet, etnogenezisi xarakteridan kelib chiqib baholash mumkin. Xo‘s, hozirgi o‘zbek shoirlari parini o‘z ijodida qay suratda, qay badiiy g‘oyaviy maqsadlarga muvofiq holda aks ettirmoqda? Bu savolga oydinlik kiritish lozim.

Muhammad Yusuf “Suvpari” she’rida mifologik obrazning ikki xil turini, ya’ni ko‘kda yashovchi hur-pari va suv ostida yashovchi suvpari obrazini yaratganligiga guvoh bo‘lamiz:

*Sen ko‘kdagi harir ko‘ylak, hur-pari,
Ko‘k ko‘ldagi tinib qolgan suvpari.
Muhammadning ko‘nglidagi dilbari,
Seni hech kim sevolmaydi meningdek.*

Bu she’rda lirik qahramon sevgilisiga muhabbatini izhor qilar ekan, hech kim uningdek seva olmasligini har band oxirida “seni hech kim sevolmaydi meningdek” takroriy misralar bilan ta’kidlaydi. Oxirgi bandda sevgilisini osmonu falakda yashovchi harir ko‘ylak kiygan hur-pariga va ikkinchi misrada esa ko‘k ko‘ldagi suv ostida yashovchi suvpariga qiyos qiladi. Nima sababdan shoir o‘z sevgilisini aynan pari obraziga qiyos qildi ekan? Chunki yuqorida aytib o‘tilganidek, lirik qahramonning “ko‘nglidagi dilbari” qo‘l etmas falakda hur-pari, inson qadami etmas ko‘l tubida suvpari misoli hayot kechiradi. Lirik qahramon, garchand uning vasliga eta olmasligini bilsa-da, uni sevaveradi, unga talpinaveradi. Demak, Muhammad Yusuf xalq og‘zaki ijodidagi va yozma adabiyotga ko‘chgan “pari” obrazining ikki xil hayot tarzidan foydalanib ushbu obrazni yaratgan.

Binobarin, Muhammad Yusuf ham mumtoz shoirlar yaratgan an’alar va folklor ijodining tiganmas xazinasidan oqilona foydalanib, o‘z she’riyatida pari obrazining turli qirralarini, xarakterini, qisqasi go‘zallik va donolikning tengsiz timsolini, ya’ni pari obrazini yaratadi. Uning she’riyatida “pari” obrazi nihoyatda izchil ishlanganini kuzatish mumkin. Xususan, “O‘tinch”, “Kelinchak” nomli she’rlarida ham pari obraziga nisbat beriluvchi satrlar uchraydi. Jumladan:

*Mulkingizga ne parilar havas etmas,
Yorim aytинг, sizga yana nima etmas,
Nechun oydek yuzingizdan qayg‘u ketmas,
Hajr azobin siz ham endi totdingizmi?*

“Kelinchak” she’ri, avvalo, xalq qo‘shiqlari uslubida yozilgani bilan xarakterlansa, ikkinchidan, lirik qahramon tez-tez murojaat qilgan, ya’ni qiz bolaning o‘zga xonadonga uzatilishi mavzusiga yana bir bor qaytadi. Lirik qahramon kelinchakka qarab, unga hatto parilar ham havas qilayotgan bir mahalda, uning oydek go‘zal yuzida nechun qayg‘uning iztirobli ko‘lankasi sababini surishtiradi; ayriliq azobining dahshatini “yor” ham totayotganini aytib ko‘nglini yozadi.

Muhammad Yusuf “Yaxshi” nomli she’rida ayolni pariga mengzaydi. Ammo endi bu erda pari – go‘zal, o‘ziga rom etuvchi, ammo bevafo ayollar timsolida gavdalananadi:

*O'pich ko 'rgan paridan
Sepkil toshgan yuz yaxshi,
Ichmasang ham qimiz zo 'r;
Quchmasang ham qiz yaxshi*

Ko'rindiki, Muhammad Yusuf xalq qo'shiqlariga xos soddalik, teran mazmun, samimiylilik, jozibadorlikdan unumli foydalangan holda o'z she'rlarida pari obraziga juda ko'p murojaat qiladi. "Oq ro 'mol qizlar" she'rida esa shoir qizlarning yurgan yo'llariga, qadamiga parilar ham havas qilishini ta'kidlash orqali tasvirda emotsiyal ta'sirchanlikka erishadi. Zero, parilar nurdan yaratilgan bo'lsa-da, qizlarning nur kabi sofligiga ular ham oshiq :

*Yursa yo 'lga yog 'dular izi,
Parilarga orzular izi.
Siz – onamning yorishgan yuzi,
Siz – otamning yo 'qotgan qizi...
Oydin qizlar; oyjamol qizlar;
Oydan tushgan oq ro 'mol qizlar.*

Foydalaniman adabiyotlar:

1. Hamdamova S. Xalq ijodi – ilhom chashmasi. Toshkent: Fan, 2009. – B. 49.
2. Razzoqov H. Mirzayev T., Sobirov O., Imomov K. O'zbek xalq og'zaki poetik ijodi. – Toshkent: O'qituvchi, 1980. – B. 143.
3. Sarimsoqov B. O'zbek folklorining epik janri. – Toshkent: Fan, 1981. – B. 131.
4. Shoda-shoda marvarid: O'zbek xalq qo'shiqlari. – Toshkent: Sharq, 2006.
5. Yusuf M. Saylanma. – Toshkent: Sharq, 2002.

ABDULLA ORIPOV SHE'RLARIDA MORFOLOGIK BIRLIKLARNING O'RNI

*Ibrohimova Sevara Madaminjon Qizi
Andijov viloyati Qo'rg'ontep tumani
3-umumiy o'rta ta'lim maktabi Ona tili va adabiyoti o'qituvchisi
Ibrokhimova@gmail.com
A'zamjonova Mehriniso Mirzabaxrom Qizi
Andijon davlat universiteti talabasi
+998934154100*

Annotatsiya: Ushbu maqolada Abdulla Oripovning she'rlarida qo'llanilgan morfologik birliklarning she'rning ta'sirchanligini ochishdagi o'rniga ahamiyat berilgan. Tahlil uchun shoirning "O'zbekiston" she'ridan parchalar keltirilgan.

Kalit so'zlar: Abdulla Oripov, "O'zbekiston" she'ri, morfologik birliklar, qaratqich, tushum kelishigi, frazeologik birliklar.

Har qanday ijodkor his-tuyg'ularini, voqelikka estetik munosabatini so'z vositasida ifoda qiladi. Badiiy asar tili poetik tafakkurning eng muhim mezonlaridan biri sanaladi. Aslida nazariy jihatdan qaraganda til badiiyati negizida so'zlarni ko'chma ma'noda qo'llanish, lug'at boyligimizda mavjud so'zlarni o'z o'rnida ishlatish, xalqona frazeologik birliklardan unumli foydalanish juda katta ahamiyat kasb etadi.

Abdulla Oripovning mashhur «O'zbekiston» she'rida qaratqich kelishigi qo'shimchasi (-ning) shaklini o'zgartirib, ya'ni «mening» o'riniga «manim» tarzida qo'llashi ham, aynan, she'rning badiiy qiymati oshishiga xizmat qilgan. Ora-orada takrorlanib keladigan «O'zbekiston Vatanim manim» satrni o'z orginalligi, shuningdek, shu misradagi ikki so'zning (Vatanim, manim) o'zaro ichki qofiyalanib kelishi kuchli emotsiyani paydo qiladi. Shoir xuddi shu she'rida: «Balki ustoz Oybekdek to'lib, Yozajaksan yangi bir doston, Balki Habib Abdulla bo'lib, Sahrolarda ochajaksan kon», degan misralar bor. E'tibor qilinsa, adabiy tilga norma-mezonlariga bo'limgan «-jak» grammatic qo'shimchasi asosan o'g'iz lahjasida keng qo'llanadi. She'riy misrada qo'shimchaning «yozajaksan», «ochajaksan» tarzida anormal qo'llanishi til badiiyatiga xizmat qilgan. Shu nuqtai nazardan qaraganda oddiy ko'ringan birgina grammatic qo'shimcha ham she'riy asarning badiiy tili masalasida o'z ahamiyatiga ega, albatta.

O'zbek adabiy tili shevalarda mavjud so'zlar vositasida boyib boradi. Ulkan epik asarlarda qahramonlar nutqi shevadagi so'zlar asosida individuallashtirilsa, ishonchlik quvvati oshadi. Shu ma'noda Abdulla Oripov she'rlari tilidagi xalq tili elementlari, xususan, shevaga xos so'zlarning o'z o'rnida qo'llanishi kuzatiladi. Shoir «Yuzma-yuz» she'rida yozadi:

*Mamontlar to'dasi chiqdi o'rmondan,
Shimol ko'chkiniday vahshiy va sarmast
Va lekin vahshiyroq to'da har yondon
Bostirib keldilar guras va guras. (I jild, 60-bet).*

—Sarmast so'ziga original qofiya sifatida ishlatilgan —guras so'zi shoir tug'ilib o'sgan Qashqadaryo shevasiga xos bo'lgan so'z hisoblanadi. Xuddi shu —Yuzma-yuz she'rida shoir xalqini ta'riflar ekan, uning zahmatkashligini ayтиб —Yelda tinim bordir, unda yo'q tinim degan g'oyatda xalqona o'xshatishni ishlatadi. Keyingi satrida: —Shunday ishparastdir u munisginam, deya xalqiga bo'lgan mehrini ifodalaydi. Ishchanligini, mehnatkashlagini —ishparast degan yangi bir o'zi ijodkor sifatida yasagan so'z bilan bayon etadi. She'rning davomida —millionlab egatlarga so-chilgan o'zbekning holiga qarab, —Rangpar singilginam, o'yayman seni, deb yozadi. Boshqa bir o'rinda: —Akanning singilga achinganiday degan bag'oyat xalqona ta'birni qo'llaydi. —Munisginam, —singilginam, —ishparast, —rangpar — har holda bu poetik so'zlar, o'ziga xos tashbehlar shoir she'riyatining yuksak til badiiyatini ko'rsatadigan omillar sanaladi.

Xalqimiz ta'birlarini o'z o'rnida qo'llash, xalq tilida mavjud bo'lgan iboralardan, o'xshatishlardan unumli foydalanish she'r badiiyatini kuchaytiradi; ta'sir quvvatini oshiradi. Xalqimiz og'ir narsalarni toqqa mengzaydi, yengil narsalarni paxta yoki qush patiga qiyoslaydi. Abdulla Oripov to'rt satrdan iborat «Shoir» nomli she'rida quyidagicha yozadi:

*Demangiz, dunyoning tashvishi qolib,
O'zini har yonga uradi shoir:
Tog'day og'ir yukni kiftiga olib,
Qushday yengil bo'lib yuradi shoir.*

Yoki:

*Xalqim, moziy o'tdi, tole ko 'rmading,
Pishirding o'zingga benasib taom.
Kiygizing birovga, o'zing kiymading,
Yulduzni kashf etib nom olding – avom.*

Aynan ana shu misralardagi san'atga diqqatini qaratgan adabiyotshunos olim M.Olimov: Tamomila boshqa oilaga mansub tilning yoki biznikidan uzoq turkiy tilning vakili bu o'xshatishlarni shoirning o'z topilmasi deb o'ylashi ham mumkin. Lekin ular – xalqniki. «Tog'day og'ir», «qushday yengil» ta'birlari ijod ahlining holatini tasvirlash uchun juda qo'l kelganini bu o'rinda ko'rish mumkin. Shoir zoti bir qarashda juda xushchaqchaq, baxtiyor, saodatlari bo'lib ko'rindi. Aslida esa ular zimmasiga juda ulkan missiya yuklangan bo'ladi. Ikkinchidan, bu so'z birikmalarida zidlashuv mavjud, shoir tazoddan foydalanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Afoqova N. Abdulla Oripov lirikasida badiiy san'atlar: Filol.fan.nomzodi...dis. –Toshkent: 1997.
2. Ashurova G. Abdulla Oripov she'riyatida an'ana va badiiy mahorat (obraz, g'oya va tasvir).
3. Filol.fanlari nomzodi....diss. avtoref.- T: 2008
4. Begimqulov D. SHe'riyatimiz yulduzi. // Abdulla Oripov. Tanlangan asarlar. 4 jildlik, 1 jild. –T:2000
5. Karimov I. Adabiyotga e'tibor- ma'naviyatga, kelajakka e'tibor. T:«O'zbekiston». NMIU. 2009.
6. Karimov I.A. O'zbekiston XXI asr bo'sag'asida: xavfsizlikka tahdid, barqarorlik shartlari va taraqqiyot kafolatlari. -Toshkent: —O'zbekiston. 1997.-B. 326

**ABDULLA AVLONIYNING "TURKIY GULISTON YOXUD AXLOQ" ASARIDA YOSH
AVLODNI TARBIYALASHNING MA'NAVIY-AXLOQIY JIHATLARI**

Kalandarova Mavluda Amanbayevna

UrDU o'qituvchisi

Matchonova Nafosat Shokir qizi

UrDU talabasi

gayratm.4292@gmail.com (+998976031017)

Annotatsiya: Maqola orqali jadidchilik harakati vakillaridan bo'lgan Abdulla Avloniyning iibratli hayot yo'li, boy ma'naviy merosi o'rganildi. Adibning asarlaridagi umuminsoniy g'oyalar va pedagogik qarashlari talqin qilindi.

Tayanch tushunchalar: axloq, tarbiya, jamiyat, hadis, ta'lif

XIX asrning ikkinchi yarmi XX asrning boshlarida Turkiston (Markaziy Osiyo) o'lkasida pedagogik fikrlarning rivojlanishida, xalq maorifi ishlarini yuksaltirishda ilg'or ziyolilarning xizmatlari kattadir. Bunda jadid adabiyotining yirik shoir, dramaturg, muallim Abdulla Avloniy (1878–1934)ning xizmatlari ko'p. U mакtablar ochib, shaxsan o'zi muallimlik qilish bilan birga maktablarni darsliklar bilan ta'minlash ishiga katta hissa qo'shdi. Uning qalamiga mansub "Turkiy Guliston yoxud axloq", "Birinchi muallim", "Ikkinchi muallim" "Maktab Gulistoni" "asarlari bir necha bor nashr etildi. Bular ichida "Turkiy Guliston yoxud axloq" asari o'zbek klassik pedagogikasining ajoyib namunasi hisoblanadi. Abdulla Avloniy mazkur asarni fors klassik shoiri shayx Muslihiddin Sa'diy (1184–1310)ning "Guliston" asaridan ta'sirlanib, unga taqlid qilib yozganligi haqida shunday deydi: "Ban bu asari nochizonami bir necha muallim birodarlarimning iltijolari ila yozmoq va nashr qilmoqq'a g'ayrat va jasorat qilmish edim. Alhamdu lilloh val minna ikkinchi tab'iada muvaffaq o'ldum, chunki Turkiston maktablarida o'z shevamizda (o'zbek tilida demoqchi) yozilmish mukammal "Axloq kitobining shunday asarga tashna va muhtoj ekanlig'i o'zum muallimlar jumlasidan o'ldig'imdan manga ham ochiq ma'lum o'ldi. Shuning uchun ko'p vaqtlar tajriba so'ngidan adibi muhtaram shayx Sa'diy usulida yozmoqni, garchi og'ir ish bol'sa ham, o'zimga muqaddas bir vazifa ado qilaroq bu kamchilikni oradan ko'tarmakni munosib ko'rdim". Demak, aytish mumkinki, "Turkiy Guliston yoxud axloq" Sa'diying "Guliston" asari usulida o'zbek tilida yozilgan axloq kitobidir. Abdulla Avloniy "Turkiy Guliston yoxud axloq" asarini o'z davrining maktablari, yoshlari, xususan, yuqori sinf o'quvchilari uchun qo'llanma tarzida yaratdi. Asarning tub mohiyatini yoshlarni ma'rifatga chorlash, sharqona, ko'p milliy an'analarimiz ruhidagi tarbiya ishining yo'l-yo'riqlarini talqin etish, ayni vaqtda, ta'lif-tarbiya sohasida yangi asrning ilg'or talabalarini qo'yish, axloq muammolarining shaxs kamoloti va jamiyat ravnaqidagi o'rmini yoritish tashkil etadi. Darhaqiqat, Abdulla Avloniyning mazkur asari 1913 yilda Toshkentda Ilin bosmaxonasida litografik (toshbosma) usulida nashr etildi. Asar bunday darslikka bo'lgan ehtiyojni hisobga olib 1917 yilda ikkinchi marta chop qilindi. Har ikki nashr ham hajm jihatidan bir-biridan farq qilmaydi. Faqat birinchisi kotib Abdusalom Abdurahmon o'g'li, ikkinchisi kotib Abdul Mannon ibni Abdul Majid (o'zbek milliy teatrining mashhur aktyori Mannon Uyg'ur Majidov) dastxatidir. "Turkiy Guliston yoxud axloq"ning uchinchi nashrini 1967 yili "O'qituvchi" nashriyoti amalga oshirdi. Bunda asarda uchragan diniy iboralar, Hadisdan olingan hikmatlar davr talabiga ko'ra tushirib qoldirildi. Asarni "O'qituvchi" nashriyoti 1992 yil asli nusxa yozuvida (arab yozuvi asosidagi o'zbek yozuvida) va rus alifbosи asosidagi o'zbek yozuviga o'girilgan matni bilan birga, shuningdek, qiyin so'zlar lug'ati ilova qilingan holda bosib chiqardi. "Turkiy Guliston yoxud axloq"ning beshinchi nashri sobiq nashrlar ichida eng mukammalidir. Bunda kotib Mannon Uyg'ur dastxati matnining faksimeli, lotin yozuvi asosidagi yangi o'zbek yozuviga o'girilgan matni, qiyin so'zlar lug'ati berilgan. Hozirgi kunda inson tarbiyasida pedagogik asarlarning o'rni benihoya kattadir. Abdulla Avloniyning "Turkiy guliston yoxud axloq" asari ham shunday asarlar sirasiga kiradi. Unda inson tarbiyasida muhim rol o'ynovchi muhim masalalar yoritilgan. Ushbu masalalar faqat hozir emas, balki barcha davrlarda ham dolzarb bo'lib kelgan. Asarning tub mohiyatini yoshlarni ma'rifatga chorlash, sharqona, ko'p milliy an'analarimiz ruhidagi tarbiya ishining yo'l-yo'riqlarini talqin etish, ayni vaqtda, ta'lif-tarbiya sohasida yangi asrning ilg'or talabalarini qo'yish, axloq muammolarining shaxs kamoloti va jamiyat ravnaqidagi o'rmini yoritish tashkil etadi. Abdulla Avloniy "Turkiy Guliston yoxud

axloq”da yaxshi va yomon xulq, ruh, fikr, axloq, o‘y va mакtab tarbiyalari haqida mulohaza yuritar ekan, ularning har biridagi o‘ziga xos tomonlarni ochib berishga harakat qildi. Uning o‘qish, o‘qitish, tarbiya ishlarida davr talabi asosida islohotni amalga oshirish nihoyatda zarur degan fikrni o‘z zamoni uchun ham, bugungi kun uchun ham qimmatlidir. “Alhosil, tarbiya bizlar uchun yo hayot, yo mamot, yo najot, yo halokat, yo saodat, yo falokat masalasidur ” deb yozadi Avloniy. Shunisi alohida diqqatga sazovorki, “Turkiy Guliston yoxud axloq” da tarbiyaviy ishlar bugun deyarli unutilib borayotgan diyonat, sa’y va g‘ayrat, riyozat, shijoat, qanoat, sabr, hilm, nafs, vijdon, iffat, havo, viqor, hivzi lison, munislik, xayrixohlik, oliyhimmatlik kabi yuksak axloqiy tushunchalar (ilmni egallash va vatanparvarlik g‘oyasi bilan chambarchas aloqada); zulm, nifoq, ta’mal, hasad, loqaydlik, g‘iybat, haqorat, uyatsizlik, namimat (chaqimchilik), adovat, xasislik, vijdonsizlik, johillik, g‘azab, xiyonat singari shaxs tabiatidagi yomon xulqlar (millat va vatan saodatiga e’tiborsizlik va bepisandlik bilan bog‘langan holda) muhim ijtimoiy muammo sifatida talqin etiladi. Asar quruq pand-nasihatlardangina tashkil topgan emas. Undagi qator fikr, g‘oyalarda XX asr boshlaridagi Turkiston xalqlaridagi milliy uyg‘onish ruhi aks ettirilgan. Xususan, millat kelajagi haqidagi qayg‘urish, vatan istiqboli haqida o‘ylash, el va yurtga sodiq, vatanparvar yoshlarni tarbiyalashga birinchi darajali e’tibor berish kerakligi “Turkiy Guliston yoxud axloq” ning g‘oyaviy-badiiy mazmunida alohida o‘rin tutadi. “Men xastayamu millatim o‘lmish nega bemor?!”, deydi Avloniy kitobning boshlanishida va xasta dilni, bemor millatni davolashning asosiy yo‘li nimadan iborat? – degan savolga butun asar davomida javob berishga intiladi. Asardagi barcha naql-hikoyatlar g‘oyasidan kelib chiqadigan badiiy mantiq shuki, insonni barkamol etish va millatning ravnaq toptirishning asosiy yo‘li – har bir shaxsning yuksak axloqli va ma’naviy go‘zal, ilmli va ma’rifatli bo‘lishiga erishishdan hamda butun kuch-quvvat, aql-zakovat, bilimu idrok, aqchayu iqtisod – barchasini vatan ravnaqi va xalq saodatiga yo‘naltirishdan iboratdir. Asarda XX asr boshlaridagi milliy uyg‘onish ruhi, ayniqsa, vatanga, millatga sodiq farzandlar tayyorlash zarurligi o‘tkir qo‘yilgan. “Amerikaliklar bir dona bug‘doy ekub, yigirma qadoq bug‘doy olurlar. Ovrupalilar o‘zimizdan olgan besh tiyinli paxtamizni keturib, o‘zimizga yigirma besh tiyinga soturlar! Ammo bizlar osiyolilar, xususan, turkistonlilar dumba sotub, chandir chaynaymiz. Qaymoq berib, sut oshiyimiz, non o‘rniga kesak tishlaymiz!” degan fikrlar ulug‘ adib Abdulla Avloniy asr boshidayoq bu masala xususida nechog‘lik chuqur va teran mushohada yuritganini ko‘rsatib turibdi. Biz haqiqiy mustaqillikni qo‘lga kiritgandan keyingina o‘shanday kamchiliklarni bartaraf etish, o‘shal orzu, o‘shal da’vatni amalga oshirish imkoniyatiga ega bo‘ldik. Hozir alohida iftixor bilan takrorlayotganimiz – muqaddas hadisda aytilgan “Xubbul vatan-minal iymon” – “Vatanni sevmoq iymondandir” degan fikrga ham Abdulla Avloniy o‘zining “Turkiy Guliston yoxud axloq”ida alohida o‘rin ajratgan. Yoxud yana bir misol. “Hifzi lison deb har bir millat o‘z ona tili va adabiyotining saqlamagani aytilar, - deydi Abdulla Avloniy shu asarida. Milliy tilni yo‘qotmak millatning ruhini yo‘qotmakdur. Lekin o‘z erkimizga ishlatmak va so‘zlamak lozimdir”. Avloniyning asr boshidagi bu xasratli nidosi buyuk bobolarimiz arvoхlarining ruhi yanglig‘ turkistonliklar boshi uzra deyarli sakson yil davomida charx urib yurdi. Xulosa o‘rnida shuni aytib o‘tishimiz mumkinki, axloqiy-falsafiy mazmunga ega bo‘lgan “Turkiy Guliston yoxud axloq” badiiy teran va go‘zal asar hisoblanib, undagi “Axloq”, “Tarbiya”, “Yaxshi xulqlar”, “Yomon xulqlar” deb nomlangan kimsalarga bo‘linishi va ularning ularning ichida har bir axloqiy tushunchani yuritishga alohida parcha ajratilishi, mo‘jaz naql, ixcham hikoyatlar bilan bezatilishi pedagogik mazmun doirasida badiiy va tarixiy obrazlar vositasida yanada mustahkamlaniladi.

Foydalilanilgan adabiyotlar.

1. Abdulla Avloniy. Turkiy guliston, yoxud axloq. T., 2008.
2. Mustaqillik davri adabiyoti. Toshkent., 2004.
3. Begali Qosimov va boshqalar. Milliy uyg‘onish davri o‘zbek adabiyoti. Toshkent “Ma’naviyat” 2004.
4. Mirzayev S. O’zbek adiblari. “Fan”. 2002.
5. Abdulla Avloniy. Tanlangan asarlar. T., 2008.

АЛИШЕР НАВОИЙ ЙИРИК ВА ҲАССОС ТИЛШУНОС ОЛИМ.

Очилова Улмас

*Косон тумани 80-умумий урта таълим
мактабнинг она тили ва адабиёт фани ўқитувчиси*

Телефон: +998 94 922-28-28

ulmasochilova84@mail.ru

Аннотатсия: Ушбу мақолада Алишер Навоий ижоди, асарлари таҳлили берилган. Навоийнинг давлат ишларидағи фаолияти ёритилган.

Калит сўзлар: Шеърият боғининг булбули, Навоийнинг адабий мероси

Бугунги глобаллашув даврида фарзандларимизни ҳар қандай ёт ғоялардан асраб-авайлашнинг ишончли қуролидан бири –адабий таълим. Бугунги авлод қалбida Она Ватанга меҳр- муҳаббат уйғотиш , уни ҳар қандай шароитда асраб –авайлаш бевосита адабиёт ва унинг мумтоз ижодкорлари яратган дурдона асарлари орқали сингдирилади. Ана шундай мумтоз адабиётимиз вакилларидан бири Алишер Навоий . Шоир ҳаёт йўлини ўрганиш,унинг асарларини тахлил ва талқин қилиш ёшларни ҳар томонлама баркамол шахс ва етук мутахассис сифатида камолга етказишига ёрдам беради. Биламизки , Алишер Навоий ҳаёти ва ижодий фаолияти ўз давридан то шу кунгача ижодкорлар , санъаткорлар,тарихчиларнинг дикқат марказида бўлиб келган . Шу сабабли бизга бу ҳақида хилма-хил маълумотлар етиб келган. Биз бугунги кун ёшларига Навоий ҳаёти ва ижодий меросини ўргатар эканмиз,шоир шахсиятининг бетакор қирралари ҳақида ҳам муайян даражада маълумот беришимиш даркор. Жумладан , Алишер Навоий ўз ҳаётида муҳим ўрин тутган инсонларга бағишлиб маҳсус асарлар ҳам яратгани, бунга туртки ҳам бевосита уларнинг асарлари ва улар орқали ортирилган илм эканлигини, Алишер Навоий фақат ўзбек эмас,балки бутун туркий халқлар адабиёти,жаҳон халқлари адабиёти тарихидаги энг ноёб ҳодисалар силсиласига мансуб бўлган буюк сиймо бўлганини, Алишер Навоий қолдирган ижодий мероснинг сони ва ҳажмигагина эмас,балки уларнинг мазмун ва юксак бадииятига кўра ҳам тенгсиз адаб ҳисобланиши каби маълумотларни, албатта , ўқувчилар билиши лозим.

Алишер Навоий йирик ва ҳассос тилшунос олим ҳамdir. Унинг “Муҳокамат уллуғатайин” асари тилшунослигимиз хазинасидаги бебаҳо гавҳардир. Бу асарда Навоий ўз тили билан айтганда “ Шеърият боғининг булбули ” сифатида эски ўзбек тилини, унинг бадиий услубини имлый-назарий жиҳатдан ҳар томонлама асослади ва туркий тил имкониятларини амалий жиҳатдан исботлаб кўрсата олди. Шоир она тилидаги сўзларнинг барча имкониятларидан имкони борича тўлиқроқ фойдаланишга ҳаракат қилди. Навоий замондошлари тилидаги фаол ва нофаол сўзларни ўз асарларига киритиб, уларнинг бизнинг замонамизгача етиб келишини таъминлади. Ўзи кўплаб янги сўзларни яратди, олдиндан қўлланиб келаётган сўзларнинг янгича маъно товланишларини кашф қилди, тилнинг ифода имкониятларини амалий жиҳатдан ҳам жуда кенгайтирди. Бир сўз билан айтганда Алишер Навоий ижодий мероси асрлар силсиласида доимо умрбоқий обидадир.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Алишер Навоий танланган асарлар.

SHARQDAGI AN'ANAVIY ADABIY JANRLAR

*Amanova M
Samarqand viloyati Bulung‘ur XTBga qarashli
34-maktabning ona tili va adabiyot fani o‘qituvchisi*

Ma'lumki, Uzbek adabiyoti tarixida adabiy janrlarning ahamiyati katta. Ularning paydo bo‘lishi tilimizning poetik tabiatiga mos kelishi va shuning uchun ham ularning ildizlari, eng avvalo, qadimgi turkiy xalqlar og‘zaki ijodiga borib taqalishini ta’kidlash zarur.

So‘z mulkining sultonni Alisher Navoiy tuyuq janrining juda qadimiyligini qayd qilib, shunday yozadi:

*“Chun pariyu hurdur oting, begin,
Sur ’at ichra dev erur oting begin.
Har xadangikim, ulus ondin qochar,
Notavon tanim sari oting begin.*

Va bu ikki baytki, tajnasi tomdur, ham turk shuarosi xossasidurki, sartda yo‘qdur va muni tuyug‘ derlar”

Shuningdek, tadqiqotchilar tomonidan tuyuqning namunalari «Devonu lug‘otit turk», «Qutadg‘u bilig», «Hibbat uhaqoyiq» kabi yodgorliklarda ko‘zga tashlanishi aytib o‘tilgan.

Yana shu kabi fikrlar ko‘plab o‘zbek mumtoz adabiyoti namoyondalari tomonidan she’riyatdagi masnaviy, ruboiy, qit’a, musammat, muammo, qasida, munozara kabi qator an’anaviy janrlarning shakllanishi va taraqqiyoti xususida ham etib o‘tilgan. Masalan, ruboiy to‘g‘risidagi quyidagi fikrlarga e’tibor beraylik: «XII-XIII adabiyotshunoslaridan Shamsiddin Muhammad Qays Roziy «Al -mo‘jam fi maosiri ash’or ul- Ajam»da ruboiy avval «tarona» nomi bilan yuritilib, keyinroq uni arab so‘zi bo‘lgan «ruboiy» so‘ziga almashtirganlar deb yozadi. Adabiyotshunos E.Bertels ham « Juft qofiya arablarga ma’lum emasdi, ular ruboiydan ham xabardor bo‘Imaganlar. Ammo ruboiy Markaziy Osiyodagi turkiy xalqlar folklorida juda qadimdan beri maqbul bo‘lib qolgan shakl edi» degan ilmiy xulosa bildirgan. Demak, ruboioyning turkiy xalqlar, jumladan, o‘zbek adabiyotida shakllanishi milliy adabiy an’analar, folklor chashmalari bilan bog‘langandir.

Qasida janrining tadqiqotchisi M.Ziyoviddinovning ko‘rsatib o‘tishicha, qadimiylar turkiy she’riyatda qasida xususiyatlari bo‘lgan «qo‘nug‘ » deb atalgan janr bo‘lgan.

M.Qoshg‘ariyning « Devonu lug‘atit turk» asarida yoz va qish o‘rtasidagi bahs munozara janridir.

Musammat janriga yorqin misol M.Qoshg‘ariyning “Devon” iga Morgan band asosiga qurilgan ko‘pgina she’rlaridir. Shuning uchun ham o‘zbek mumtoz adabiyotidagi musammatlarning paydo bo‘lish omillari to‘g‘risida gapirganda, birinchi navbatda, turkiy xalqlarning boy og‘zaki merosini nazarda tutmoq kerak.

Demak, o‘zbek mumtoz adabiyotida mayjud bo‘lgan ko‘plab she’riy janrlarning ildizlarini avvalo turkiy xalqlar og‘zaki ijodidan axtarish lozim bo‘ladi.

Foydalilanigan adabiyotlar

1. A.Navoiy, “Muhokamat ul-lug‘atayn”
2. Orzibekov R, Lirikada kichik janrlar.
3. Orzibekov R, O’zbek klassik she’riyati janrlari

O'TKIR HOSHIMOV ASARLARIDA ONA OBRAZINI YARATILISHI

*Andijon viloyati Asaka tumani
23-umumta'l'm maktabi ona tili va
adabiyot fani o'qituvchisi
Aslanova Gulhayo Saydulla qizi
Tel raqami:+99893416164*

Annotatsiya: O'zbek xalqiga mansub ona siy whole in badiiy adabiyotda tasvirlanishini, bu tasvirdagi o'ziga xosliklarni o'rganish, bu obrazni badiiy yoritishdagi yozuvchi uslubi va mahoratini tahlil etish – bir jihatdan xarakter yaratishiga ko'ra badiiy adabiyotimizning milliy fazilatlarini ochishda, va ikkinchi jihatdan, o'zbek xalqidagi milliylikni ko'rsatishda o'ziga xos ahamiyatga egadir. Ushbu maqolada shular haqida fikr yuritgan.

Kalit so'zlar: siymo, sharoit, xalq, ona, obraz, adabiyot, shakllanish, mo'tabar.

Ona siy whole dunyodagi barcha xalqlar uchun muqaddas va mo'tabardir. Ularni birlashtirib turuvchi mushtarak fazilatlar bisyor, albatta. Lekin, ayni vaqtida, har bir xalqqa, millatga mansub ona siy whole o'z fe'l-atvori, tabiat, ichki va tashqi dunyosi, hatto, portreti bilan muayyan darajada farqlanib turadi. Ona butun bir xalq, butun bir millatning o'zisha xosligi, shakllanishi, namoyon bo'lishida alohida o'rinn tutuvchi siy whole dir, va, ayni vaqtida har bir inson kabi jamiyat, muhit, sharoitning vakili sifatida o'ziga xos bir invidumdir. «Odamning qalbida qanday olajanob tuyg'ular mavjud bo'lsa, ularning barchasi avvalo onadandir».

O'zbek adabiyotida ona obrazining go'zal va betakror namunalarini yaratgan yozuvchilardan biri O'zbekiston xalq yozuvchisi O'tkir Hoshimovdir. Adib asarlarida Ona obrazi shu qadar mustahkam va muhim o'rinn tutadi, ularsiz hatto yozuvchining yaxlit ijodini tasavvur qilish qiyin. Ona insonga hayot beradi, yuvib-taraydi, tarbiyalaydi. Ona uchun eng to'tyo narsa, o'g'ilmi-qizmi, uning farzandi. Ona o'z farzandi uchun hamma narsaga, hatto jonini qurban qilishga ham tayyor. SHuning uchun bo'lsa kerak, ona haqida behisob she'rlar to'qilgan, dostonlar yozilgan, katta-katta asarlar bitilgan. Kichik maqollardan tortib, muborak hadislarimizgacha ona madh etiladi, e'zozlanadi.

Shu jihatdan umumiyl o'rta ta'l'm maktablarining 5-sinfida o'rganiladigan "Dunyoning ishlari" qissasi xarakterlidir. Adib O'zbekiston Yozuvchilar uyushmasining Oybek nomidagi yillik mukofoti bilan taqdirlangan "Dunyoning ishlari" qissasini yaratib, ma'naviyat haqidagi bahsni davom ettirdi va o'zbek Onasiga haykal qo'ydi. Qissa taniqli ijodkor va adabiyotshunos olimlar Said Ahmad, O.Sharafiddinov, A.Rasulov, U.Normatov, B. Nazarovlar yuqori baho berganlar. Bundan tashqari adabiyotshunos O.Duysenbayevning "O'tkir Hoshimov ijodida ona obrazi" mavzusida nomzodlik dissertatsiyasida adib asarlaridagi ona obrazi tahlil qilingan.

Asar 80-yillar o'zbek nasrida o'ziga xos o'ringa ega bo'lib, samimiy, sodda, munis va mehribon Ona siy whole mukammal obrazini yaratgani bilan alohida qadrlidir. Qissa ma'lum ma'noda avtobiografik xarakter kasb etadi va yozuvchi hayotida ro'y bergan qiziqarli, muhim voqealar qalamga olinadi. 4 soat dars mashg'ulotlari mobaynida qissadagi xarakterli hikoyalar tahlil qilinib, Ona obrazining to'laqonli siy whole ochib beriladi. "Gilam paypoq", "Alla", "Haqqush", "Qarz", "Iltijo" hikoyalarida turli voqealar qalamga olinsa-da, ularda o'zbek oilalaridagi ona va farzand munosabatlari, bahri keng insonlar taqdiri, ularning ezgu amallari bo'rtib turadi. Qissa 33 ta katta-kichik novellalardan tashkil topgan bo'lib, Ona obrazi ularning barchasini tutashtirib turadi. Asardagi hikoyalar o'quvchini hayajonga soladi, entiktiradi, ta'sirlantiradi. Ona siy whole bo'lgan samimiy tuyg'ularimizni, mehr-muhabbatimizni yanada oshirishga xizmat qiladi.

ADABIYOTLAR:

1. Karimov I.A. Vatan va xalq mangu qoladi. –Toshkent: Alisher Navoiy nomidagi O'zbekiston Milliy kutubxonasi, 2010. –B. 136.
2. Duysenbayev O. O'tkir Hoshimov ijodida ona obrazi. Fil.fan.nomz.avtoreferati.-Toshkent. 2012. 26 b.

OGAHIY-BUYUK G'AZALNAVIS

*Atayeva Zamira Raximberdiyevna.
Xiva shahridagi Prezident maktabining
ona tili va adabiyot fani o'qituvchisi.*

Annotatsiya: Navoiy maktabining izdoshi sifatida ijod olamida tan olingen Ogahiy hayoti va ijodi hamon o'rnak bo'lib kelmoqda. Hayoti davomida qanchalik og'ir mehnat va yumushlar bilan shug'ullangan buyuk shaxs, hamisha ilmiy va adabiy ijodda vaqt topa olgan. Mazkur maqola Xorazm farzandi, g'azalnavis ijodkor Ogahiyning ijodiyotiga bag'ishlangan.

Kalit so'zlar: bayoz to'plami, devon, radifli g'azal, tur va janrlar.

Muhammad Rizo mirob ibn Ir-Niyozbek, adabiy tahallusi Ogahiy 1809 yilda Xiva shahridan 8 metr uzoqlikdagi Qiyot qishlog'iда tavallud topgan. Otasidan erta ayrılgan Muhammad Rizo, tog'asi - taniqli tarixshunos va shoir Shir Muhammad ibn Amir Ivaz biy mirob, adabiy tahallusi Munisning qo'lida tarbiyalanib, undan savodni o'rganadi. Keyinchalik Xiva xonligining poytaxtalaridan biridagi madrasada ta'limni davom ettirib, barcha kuchini arab va fors tillarini o'rgangan.

52-55 yoshlarida Ogahiy o'zi ichiga she'rlarni olgan, bayoz to'plami "Sevishganlar tumori" nomli devon tuzib, uni sinchkovlik bilan tahrirlaydi. Shoir tomonidan yozilgan g'azallar turlidir. Birida toza sevgi tarannum etilsa, boshqalarida so'filik g'oyalari, uchinchisida shaxsiy kechinmalari bayon etilgan. Ogahiy nozik lirik, Navoiy maktabining iqtidorli izdoshi kabi taniqli.

"Riyoz ud davla", "Zubdat ut tavorih", "Jomiy ul vakiati sultoniy", "Gulshan davlat" va "Shohid ul iqbol" kabi asarlar muallifi.

"Riyoz ud davla" asarida 1825 yildan 1842 yilgacha bo'lgan Xorazm tarixi bayon etilgan.

"Zubdat ut tavorih" da 1843 yildan 1846 yilgacha bo'lgan Xorazm tarixi ifodalangan.

"Gulshan davlat" asari o'z ichiga 1856 dan 1865 yilgacha bo'lgan tarixni o'z ichiga olgan.

Ogahiyning so'nggi asari "Shohid ul iqbol" 1865 yildan 1872 yilgacha bo'lgan davrga bag'ishlangan.

Buyuk ijodkor, g'azalnavis tomonidan yaratilgan barcha g'allarda inson va tabiat, ma'naviy fazilatlarni kamol toptirish asosiy mezon hisoblanib kelgan. Ogahiyning xalqparvarlik g'oyalari Ogahiy xalqqa yaxshilik qilishni o'zining insoniy burchi deb biladi. Ogahiyning fikricha, oddiy xalqqa xizmat qilish ma'naviy qashshoqlanishning oldini oluvchi choradir. Xalqqa xolis xizmat qilgan kishining martabasi baland, elda quyoshdek aziz bo'ladi. Bu g'oya Ogahiy pedagogik qarashlarining asosiy mazmunini tashkil etadi. Inson ma'lum bir jamiyatda hayot kechirib, tarbiyalanar ekan, shu jamiyat a'zolari bilan muloqotda yashamog'i kerak..

Ogahiy g'azallari o'zining ham mazmuniy, ham shakliy jihatdan yetukligi bilan adabiyot bo'stonida o'zining alohida o'rniqa ega. Xususan, mazkur g'azalni o'qigan kitobxon ham, bir tomonidan, oshiq qalbidagi tuyg'ularning sof va samimiyligidan ilhomlansa, boshqa tomonidan, g'azalning go'zal va o'ynoqi ohangidan zavq tuyadi. Quyida insonlar qalbidan boshqalariga nisbatan joy egallagan "Ustina" radifli g'azal ta'rifi keltirildi.

"Ustina" radifli g'azal

Ushbu g'azal Ogahiy she'riyatining badiyati darajasini yaqqol ko'rsatib beruvchi asarlar sirasiga kiradi. Bir qaraganda, bu she'r sof ishqiy lirikadek taassurot uyg'otsa-da, uning qatiga chuqurroq kirib borar ekanmiz, ko'ramizki, unda falsafa ham, axloq ham, ijtimoiyot ham, hatto siyosat ham bor. Biroq yetakchi ohang baribir ishqdir

Xulosa o'rnila aytganda, Ogahiyning shakliy hamda mazmuniy jihatidan yetuk asarlari hali hamon adabiyot bo'stonini yoritib turaveradi.

Foydalilanigan adabiyotlar:

1. M.Matyoqubova. Ogahiy ijodida kichik she'riy janrlar. — T.: 2000;
2. Q.Sultonova. Ogahiyning „Gulshani davlat“ asari adabiy manba sifatida. -T.:2000;
3. T.Matyoqubova. Ogahiy she'riyatida an'anaviy obrazlar talqini. -T.: 2001.

USMON NOSIR SHE'RIYATI XUSUSIYATLARI

*Sirdaryo viloyati. Yangiyer shahar
4-umumi o'rta ta'lim maktabi
ona tili va adabiyot fan o'qituvchisi
Egamova Qunduzoy Ashraliyevna*

Annotatsiya: O'zbek adabiyotida shundayin buyuk "yulduzlar" o'tganki, ularning qoldirgan izlari adabiyot osmonini hamisha porlatib turibdi. Izlar yo'qolganini yo'q. Izdoshlar, shogirdlar bundayin ulkan sharafni davom ettirishmoqda. Mana shunday nomi tillarda, dillarda qolgan o'zbek farzandi Usmon Nosirdir. Mazkur maqolada Usmon Nosir ijodining eng yuqori choqqisiga yetgan yili yaratilgan ijod namunalaridan parcha tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: she'riy to'plam, janr, antik dunyo, sho'ro lageri, mustabid, san'at nashriyoti.

Usmon Nosir 1913 -yil Namanganda tug'ilgan. Keyinchalik Qo'qonda yashagan. Qo'qondagi bolalar uyida tarbiyalangan ijodkor, keyinchalik o'rta maktabda o'qiysi. Boshlang'ich ta'limni boshlang'ich maktabda olib, yangi uslubdagi internetda davom ettirgan, adabiyotga qo'ygan ilk qadamlari 1929 yilgacha bo'lgan davrni o'z ichiga oladi

Usmon Nosirning ilk she'rlari maktabda o'qib yurgan vaqtlaridayoq matbuotda ko'rina boshlagan edi. Shoirning "Quyosh bilan suhbat", "Safarbar satrlar" (1932), "Traktorobod" (1934), "Yurak" (1935), "Mehrim" (1936) kabi she'riy to'plamlari, "Norbo'ta" va "Naxshon" dostonlari birin-ketish nashr qilindi. Uning "Norbo'ta" (1932) asarida O'zbekistondagi fuqarolar urushi mavzui, "Naxshon"da qardosh arman xalqi farzandlarining ozodlik uchun intilishlari kuylangan bo'lsa, antiq dunyodagi qullar kurashi "Nil va Rim" kabi poetik asarlarida o'z aksini topdi. Usmon Nosir she'riyati, avvalo, hayotiyligi, jozibadorligi va isyonkorligi, ayni chog'da, sodda va raxonligi bilan kitobxon qalbidan chuqur o'rinni olsigani. Shundan bo'lsa kerak, shoir she'rlari hamon davralarda tez-tez yod aytildi:

*Yurak, sensan mening sozim,
Tilimni nayga jo 'r etding,
Ko 'zimga oyni berkitding,
Yurak, sensan ishqibozim.
Senga tor keldi bu ko 'krak,
Sevinchim toshdi qirg 'oqdan,
Tilim charchar, ajab gohi
Seni tarjima qilmoqdan.*

Usmon Nosirning tarjima sohasidagi xizmati ham bebahodir. Uning tarjimasida A. Pushkinning "Boqchasarov fontani", M. Lermontovning "Demon" ("Iblis") dostonlari o'zbek kitobxonlari qalbiga yetib borgan. Jo'shqin iste'dod egasi Usmon Nosirning asarlarini hamisha kishini hayajonga soladi. Usmon Nosir qatag'on davrining qurbanlaridan biri sifatida yosh umrini sho'ro lagerlarida azob-uqubatda o'tkazib, 1944 yili vafot etdi.

Usmon Nosir 1937 yilning 18 iyulida hibsga olinganda hali 25 yoshga to'limgan edi. Fojiani qarangki, buyuk iste'dodning ayni ijodiy kamolotga ko'tarilgan bir davrida uni mustabid tuzumning qatag'on siyosati ayamadi. Shoir bir she'rda:

*Ming yillardan keyin ham
Unutmas meni bog 'im.
She'rlarim yangrab qolur...
Bir umrga o'lmayman, – degan edi.*

Chindan ham, uning nomi o'lmas va o'chmasdir. Uning nomidagi mahalla, ko'cha, maktab, madaniy-ma'rifiy o'choqlar shundan dalolatdir.

*O, u qanday fusnkor!
Nur bilan to'lgan butun.
Gullari chaman-chaman,
Men ularni ichaman:
Ko'nglimda yashnar bahor...
Nur bilan to'lgan butun*

Chetdan qaraganda judda oddiy, bolalarcha sodda, samimiy tilda, jo‘nday ma’no ifodalanadi. Ammo tag ma’noning o‘zidayoq bahor tarovatini, bog‘ning fusunkor holatini his etasan kishi.

Xulosa o‘rnida aytganda, Usmon Nosir ijodi takrorlanmas. Hali necha asrlar davomida uning chaqmoqdek ijodi o‘zbek adabiyotini yoritib turajak.

Foydalaniman adabiyotlar ro‘yxati:

- 1.“O‘zbek adiblari” (S. Mirvaliyev, R. Shokirova. Toshkent, G‘afur G‘ulom nomidagi adabiyot va san’at nashriyoti 2016)
2. Mirvaliev S. O‘zbek adiblari. -T.: „Yozuvchi“, 2000.
3. Q. Yo‘ldoshev, B. Qosimov. Adabiyot (7-sinf darsligi). -T.: „O‘qituvchi“. 2000

A.S. PUSHKIN IJODIDA TABIAT TASVIRI

*G'ofurova Hafizaxon Komilovna
Andijon viloyati Asaka tumani
10-umumta'lim maktabi rus tili fani o'qitivchisi
Tel raqam:+998 93 245 26 47
Mannopov Shuhratbek Asiydinovich
Andijon viloyati Asaka tumani
10-umumta'lim maktabi rus tili fani o'qitivchisi
Tel raqam:+998 94 564 47 99*

Annotatsiya: Rus adabiyoting beباھو, о'лmas ijodkorlaridan biri bo'lmish Pushkin sharqda ham, g'arbda ham birdek sevib o'qiladi. Maqolada A.S.Pushkin ijodida muhim hisoblangan omillardan biri: tabiat tasviri xususida so'z yuritiladi. Tabiat tasviriga oid she'rlardan namunalar keltirilib, izohlangan.

Kalit so'zlar: daho, she'r, armon, tabiat, manzara, tuyg'u, ijod, hayot, ma'no.

Har bir xalqning donishmandligi va qalb nazokatini o`zida mujassamlantirgan shoiri bo'ladi. Rossiyada inson ma`naviy olamining musavviri, shubhasiz, Aleksandr Sergeyevich Pushkindir. U nurga intilib, doim ozodlik uchun kurashuvchi shoir, buyuk optimist bo`lib yetishdi. Bu xususida rus xalqining buyuk shoiri Aleksandr Blok: «Pushkining nomi naqadar jarangdor», - deb ta`riflagan edi. Daholar siyosiy maqsadlar uchun yashamaydilar. Shu sababli Pushkin dahosi ham shovinizm kabi illatdan allaqancha yuksaklikda makon topadi.

Pushkin asarlarida pastoral she'r yoki tabiat tasviri bilan band bo'ladi. Unga ko'ra, barkamol hayot u bilan nukleosintez hech tuyg'usi bilan, atrof-muhit bilan aloqa bo'lmaydi. Bu juda xilma-xil Aleksandr Sergeyevich asarlarida tasvirlangan.

Siz janubiy manzaralari va sahna aqli, romantik va ba'zi hollarda kabi she'rlerida ham qattiq shimoliy tabiat to'liq topishingiz mumkin "Qish kechasida", "Qishki Morning", "Kuz". Bu ishlarni birlashtiradi, ular barcha chuqur ma'no va hayot maxsus tuyg'usi bilan to'lgan deb hisoblanadi.

Pushkin ijodiga doir she'rler bilan tanishar eksansiz, unda asosan borliqning bir parchasiga aylangan tabiat manzaralari: daraxtlar, nafosatlari gullar, zilol suv, dalalar, tog'lar chiroyli o'xshatishlar orqali ifoda etilgan. Masalan, quyidagi she'rغا e'tibor bersak:

*Bunda ko'rdim: sarviga chirmashibdir majnuntol,
Soyalari jimirlar suvning billur mavjida.
Dalalar malikasi nilufar mag'rur, xushhol,
Dabdabasi, ziynati, go'zalligi avjida.*

*G'adir-budur tog'lardan tushar bebosh sharshara,
Marvarid daryo bo'lib oqar, qaynashar,
U yonda, sokit ko'lda pari qizlar sho'x, sara,
Erinchoq to'lqinlarni sachratishar, o'ynashar.*

Pushkin dahosining go'zal ijod namunasi bilan tanishar ekanmiz beixtiyor mo'jiza olamiga tushib qolgandek bo'lamiz. Tabiat tasviri benihoyat jonli va ertakmonand tavsiflab berilgan. Misol uchun, sharsharaning oqishi kabi oddiy jumladan qochgan holda "g'adir-budur tog'lardan tushar bebosh sharshara" deya kishi ko'z o'ngida yaxlit bir manzarani rassomdek gavdalantiradi. Yoki nilufar gulini "gullar malikasi, mag'rur, xushhol" deya ushbu go'zallikka monand tasvir baxsh etadi.

Pushkin ijodida tabiat tasvirini o'rganar ekanmiz, shoirning nechog'lik tabiat bilan oshno ekanligini, oddiy, kichik, ko'pchilikning e'tiboridan chetda qolgan detallarga qanchalik e'tibor ila kuzatgani-yu uni chin yurakdan sezib, his etganini payqash mumkin.

*Kechiring, vafodor emanlar!
Kechir, sokin dalalar bag'ri.
Havoyi dilxushi zamonlar
Hayotimning chopqir kunlari!..*

Adabiyotlar:

1. Pushkin A.S. Tanlangan asarlar. Ikki jildlik. Birinchi jild: She'rler. Dostonlar. – Toshkent: Adabiyot va san'at, 1979. – 272 b.

2. Пушкин в Узбекистане: Сборник статей. – Ташкент: Издательство народного наследия им. А.Кадери, 1999. – 176 с.

ADABIYOT DARSLARINI EVRISTIK TA'LIM TEXNOLOGIYASI ASOSIDA TASHKIL ETISH USULLARI

Qosimova Gulbahor O'rmonbekovna

Andijon viloyati Shahrixon tumani

59-maktab ona tili va adabiyot fani o'qituvchisi

Abdulhamidova Mohinur Iminjonovna

Andijon viloyati Shahrixon tumani

2-DIMI ona tili va adabiyot fani o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada adabiyot darslarida Evristik ta'lism Texnologiyalarini qo'llash usullari, ahamiyati va natijaviyligi haqida nazariy va amaliy ma'lumotlar berilgan.

Kalit so'zlar: Evristik ta'lism, tadqiqot, tahlil, usul, topshiriq, muammo, asar qahramoni, ta'rif-tavsif.

Evristik ta'lism texnologiyasining asosiy g'oyasi o'quvchilarni har tomonlama rivojlantirish sanaladi. Mazkur texnologiyaning asosiy xususiyatlari:

O'quvchilarni o'z bilish faoliyatining subyektiga aylantirib, fikr yuritish mehanizmini shakllantiradi, rivojlantiradi.

O'quvchilarning bilish faoliyati empiric va nazariy bilish yaxlitligida tashkil etilib, o'qitish jarayonia bilimlarni deduktiv usulda o'rghanish ustuvor bo'ladi.

O'qitish jarayonining rivojlanishiga zamin tayyorlab, bu jarayonda tanqidiy va ijodiy fikr yuritishni shakllantirish ustuvor yo'nalish sanaladi. Fikr yuritishning bu ikki tipi bir-birini to'ldiradi va taqazo etadi.

Tanqidiy fikr yuritish (axborotni tahlil qilish, zarur faktlarni tanlash, taqqoslash, faktlar va hoidisalarni solishtirish).[1]

O'quvchilarga shoir, yozuvchilar hayoti va ijodini o'rgatayotganimizda ularga shunchaki ma'lumot berish va yodlatishdan tashqari, o'rghanayotgan mavzusiga ijodiy, tanqidiy fikrlarni uyg'ota olishimiz kerak. Negaki, ularni yodlangan ma'lumotlar ma'lum bir vaqtidan so'ng yodidan ko'tarilishi mumkin. Lekin biror mavzu bo'yicha ijodiy, tanqidiy fikrlari mavzular asosida o'zini -o'zi tarbiyalash uchun xizmat qiladi. Shuni inobatga olgan biz adabiyot darslarida shoirlarning she'rlarini nafaqat ifodali o'qish, balki shu bilan birga tahlil qilishga ham o'rgatishimiz kerak. Tahlil uchun biz evristik metodikasini qator usullaridan foydalanamiz: Jumladan, Zulfiya she'rlarini o'rghanayotganimizda "Aql charxi" usulini qo'llashimiz mumkin, bu usul amaliyoti uchun quyidagi jadvalni to'ldirish topshirig'ini berishni tavsiya qilamiz.

<i>Zulfiyaxonim she'rlari tahlili</i>	<i>"Bog'lar qiyg'os gulda"</i>	<i>"Bahor keldi seni so'roqlab"</i>	<i>„O'g'lim sira bo'lmaydi urush“</i>
<i>She'rda nechta so'zdan foydalanilgan?</i>			
<i>Badiylik baxsh etayotgan qo'shimchalarni aniqlang</i>			
<i>Estetik zavq bergen so'zlarni toping</i>			
<i>Ushbu she'r sarlavhasiga mosmi?</i>			
<i>She'rning asosiy g'oyasi nima haqida?</i>			
<i>She'r sizga tegishli bo'lsa, qanday sarlavha qo'ygan bo'lardingiz?</i>			

Ushbu topshiriq o'quvchilarni ijodiy fikrlashga yo'naltirilgan bo'lib, ona tili fani bilan bevosita aloqadorlikka ega. O'quvchi tahlil jarayonida ikki fan bo'yicha olgan bilimlarini yuzaga chiqaradi.

Adabiyot darslarimizni samarali tashkil etish uchun "Vaqt mashinasi" yoxud "Bilimlar bekati" usulini tavsiya qilamiz. Ya'ni bu usulda biror ijodkor hayoti va ijodi, yoki asar qahramonlari bekatlarga joylanadi. Vaqt mashinasi o'quvchi qaysi bekatga tushirsa shu bekat nomini izohlab, o'z fikrlarini bayon etadi. Masalan. Abdulla Qodiriyning "O'tkan kunlar" romani tahlilida bekatlarga

asar qahramonlari yoki asar boblarini qo'yishingiz mumkin. O'quvchi shu qahramon, yoki shu bob haqida taassurotlarini ifoda etadi. Fikr bayonida ijobiy va salbiy qarashlarni ifoda etishi mumkin.

Ushbu maqolada tavsiya qilingan Evristik ta'lim texnologiyasi bo'yicha usullar ta'lim sifati va samaradorligini oshirishga, o'quvchilarni adabiyot darslarini qiziqish bilan o'r ganishga xizmat qiladi degan umiddamiz.

Foydalanimagan adabiyotlar ro'yxati:

1. "Umumiy o'rta ta'lim maktabida geografiya o'qitish metodikasi" metodik qo'llanma Toshkent-2020 29-30-bet
2. Adabiyot ensiklopediya apk
3. Sh.Yusupova, O.G'oziyeva "Ona tili o'qitishda interfaol usullar va kompyuter dasturi". Toshkent-2013 "Bayoz" nashriyoti

MAVLONO LUTFIY IJODIDA TASHBEH SAN'ATINING QO'LLANILISHI

*Raziqova Gulshan Qodirbergan qizi
Samandarova Fotima Baxtiyorovna
UrDU Filologiya fakulteti 3-bosqich talabalari
+998941140346*

Annotatsiya. Ushbu maqola orqali Mavlono Lutfiy ijodiy merosi, lirk poeziyasi haqidagi qarashlarni bilib olishimiz mumkin. Lutfiy ijodidagi janlar xilma-xilligi bilan tanishishimiz, forsiy ijod namunalardan bahramand bo'lishimiz mumkin. Mavlono Lutfiy she'rlaridagi tashbeh san'atining qo'llanilishi tadqiqotning asosiy obyekti sifatida olindi.

Kalit so'zlar: lirika, mushabbah, vajhu shibh, tashbeh, nido, talmeh, badiiy san'atlar

Ma'lumki, ma'naviyat – o'zlikni anglashdan boshlanadi. Birinchi Prezidentimiz I.A.Karimov tomonidan ma'naviyat, ma'rifat masalalariga chuqur e'tibor qaratilgan. Birinchi Prezidentimizning aksariyat asarlarida mazkur masala xususida fikr yuritib, uning asosini tashkil etadigan adabiyotimiz ma'naviyatimizni yuksaltirishda alohida ahamiyat kasb etishi ko'p bora ta'kidlagan. "Adabiyotga e'tibor - ma'naviyatga, keljakka e'tibor" risolasi bu boradagi fikrimizning yaqqol dalilidir. Risolada "... adabiyot masalasi bu – ma'naviyat masalasidir"¹ deb ta'kidlanadiki, bu xulosa naqadar to'g'ri va haqqoniy e'tirof etilganligini, ayniqsa, biz – adabiyotshunoslar chuqur anglaymiz.

Ma'lumki, biz butun dunyoni global muammolar, inqirozlar qamrab olayotgan bir davrda yashamoqdamiz. Ana shu muammolarning oldini olish va ularni bartaraf etish, shu asosda mustaqil O'zbekistonning nurli kelajagini ta'min etish bugungi kunning dolzarb vazifasi bo'lib kelmoqda. Buyuk keljakni qurishda yosh avlodni jismonan va ma'nан barkamol qilib kamolga yetkazish, ajodolar ruhiga muhabbat ruhida tarbiyalash birlamchi omildir. Haqiqatdan ham hayoti va ijodiy faoliyati o'rnak bo'lishga arziydigan buyuk so'z sohiblari haqida o'rganish, tasavvurga ega bo'lish misli xazinaga ega bo'lgandek gap.

Xususan buyuk so'z ustasi, nuktadon, yuksak mahorat egasi Mavlono Lutfiy ijodidan bahramand bo'lgan har bir kitobxon bevosita sirlar olamiga g'arq bo'ladi, ijodkor nima demoqchi ekanligini tushunadi.

Zamonasining malikul-kalomi – so'z mulkining sultonı faxriy unvoniga munosib ko'rilgan, Firdavsiy, Nizomiy, Anvariyy, Sa'diy, Xoja Hofiz singari buyuk fors-tojik adabiyoti darg'alari qatoridan faxrli o'rin egallagan Mavlono Lutfiy o'zbek mumtoz adabiyotining taniqli namoyandalaridan biridir.

Lutfiy turkiy tildagi she'rlarini jamlab, devon tartib bergen. Alisher Navoiy shoirning "turkcha devoni ham mashhurdir", – deya ta'kidlaydi. Shoir devonlarining bir necha qo'lyozma nusxalari bizgacha yetib kelgan. Bizgacha shoirning 16–20-asrlar mobaynida ko'chirilgan turkiy devonining 33 qo'lyozma nusxasi yetib kelgan bo'lib, ular Toshkent, Dushanba, Istanbul, Tehron, London, Parij, Sankt-Peterburg kutubxonalari va qo'lyozma fondlarida saqlanadi. Olim E. Ahmadxo'jaevning aniqlashi bo'yicha, Lutfiy qalamiga mansub mavjud she'rlarning umumiy miqdori 2774 bayt yoki 5548 misradan ortiq. Ularning katta qismi (2086 bayti) g'azal janrida yozilgan. Mavlono Lutfiy devonining hozirgacha ma'lum nusxalarida 372 g'azal, 3 qasida, 115 to'rtlik, 60 fard va ruboiy, tuyuq, qit'a kabi janr namunalari uchraydi.

Bugungi tadqiqot ishimizda Lutfiy ijodidagi, lirkasidagi badiiy san'atlar, xususan, tashbeh san'atining qo'llanilishi asosiy obyekt sifatida olindi.

Bayon ilmida tashbih, uning qismlari, turlari va badiiy ahamiyati o'rganiladi. Unda tashbihning al-mushabbah, al-mushabbah bihi, ada:tu-t-tashbih, vajhu-t-tashbih kabi to'rtta rukni, at-tashbihu-l-mursal, at-tashbihu-l-mu'akkad, at-tashbihu-l-mujmal, at-tashbihu-l-mufassal, at-tashbihu-l-balig' kabi qismlari, tashbihu-t-tamsil, at-tashbihu-d-dimniy, at-tashbihu-l-maqlub haqida ma'lumot beriladi.

Tashbeh so'zi lug'atda o'xshatish ma'nosini anglatadi. U bir narsani u bilan mushtarak sifatga ega bo'lgan boshqa narsaga o'xshatishdir. Bunda o'xshatilayotgan so'z "mushabbah", qiyoslanayotgan so'z "mushabbah bihi" deyilsa, o'xshatish ob'ektini "vajhu shibh" deyiladi. Shuningdek tashbehda ↗ va boshqa yuklamalar o'xshatish uchun vosita hisoblanadi. Ayrim adabiyotlarda bu "vositai

¹ Karimov I.A. Adabiyotga e'tibor – ma'naviyatga, keljakka e'tibor. –Toshkent: O'zbekiston, 2009. 23-bet.

tashbeh" deb ataladi. Masalan:

Ilm hidoyatda nur kabitidir¹

Lutfiyning "Erur" radifli g'azali boshdan-oyoq tashbeh san'ati asosiga yaratilgan hisoblanadi. G'azalni kuzatar ekanmiz, bunda tashbehning go'zal namunasini "ajab zunnor", "gamzai ayyor", "noz ifor", "chashmi ruxsor", "behad gulyor", "labi gulzor" kabi birikmalar orqali kuzatishimiz mumkin. Shoир zunnor timsolidan mahorat bilan foydalanib, uni yor zulfiga tashbeh etarkan, tarsolar singari bu zunnor – zulfni bog'laganida haqqa bo'lgan iymon-e'tiqodi tobora ortib borishi sababidan ajablanadi:

Ko'rsang eshikda meni behud tushib ayb etmakim,

Aqlimi g'orat qiluvchi ul g'amzai ayyor erur.²

"Aro" radifli g'azali ham huddi "Erur" radifli g'azali kabi ishqiy-tasavvufiy ruhda yozilgan bo'lib, lirk qahramon shoirning o'zi. G'azalda lirk qahramon Lutfiyning o'zi. La'li tishi, sarvi qomati, gulrang qabog'i, na'makdon malohati, xushbo'y xati Laylidek o'ziga rom etganini, yorining quchog'idan ketolmay qolganini tashbeh vositasida go'zal ifodalaydi. Ushbu g'azalda tashbeh bilan qo'lma-qo'l ravishta tanosub, nido, talmeh san'atlari ham qo'llanilgan.

Ba'zan misralar tasvirida an'anaviy, ko'pchilik ijodkorlarda uchragan tashbehlarga duch kelsak ham, Lutfiyning badiiy mahorati tufayli bunday satrlar ham hech birimizni befarq qoldirmaydi:

Oy yuzung oldida hijil husn eli Rumu Chin aro,

Valvala soldi ko'zlarining kofiru ahli din aro. (10)

Lutfiy ijodidagi "Sanga", "Balo", "Bo'ldi", "Yuziga", "Bila", "Boshina" radifli g'azallarini kuzatish davomida shuni guvohi bo'ldikki, ushbu g'azallar tashbeh san'atining eng go'zal namunalaridir. Bilasiz, sevgi-muhabbatni ulug'lash – shoир g'azaliyotining asosiy mavzuidir. Shoир mana shu umrboqiy mavzu atrofida hayot go'zalligidan zavqlanish, tabiatning fusunkor manzaralaridan bahramand bo'lish, odamiylik, yuksak insoniy fazilatlar: mehr-muhabbat, vafo va sadoqat kabilar haqida tashbeh vositasida keng mushohada yuritadi, Olam va odam xususidagi teran mulohazalarini tashbeh vositasida badiiylashtiradi. Bunday xususiyatlar shoир ijodini yana bir yuksak pog'onaga ko'taradi desak, yangilishmagan bo'lamiz!

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Karimov I.A. Adabiyotga e'tibor – ma'naviyatga, keljakka e'tibor. –Toshkent: O'zbekiston, 2009. 23-bet.

2. Taroziy, Ahmad ibn Xudoydod. Fununu-l-balogs'a. A.Hayitmetov nashrga tayyorlagan. – T.: Xazina. 1996. 46-bet.

3. Lutfiy. Sensan sevarim. Toshkent., "G'afur G'ulom", 1987.

¹ Taroziy, Ahmad ibn Xudoydod. Fununu-l-balogs'a. A.Hayitmetov nashrga tayyorlagan. – T.: Xazina. 1996-yil. 46-bet.

² Lutfiy. Sensan sevarim. Toshkent., "G'afur G'ulom", 1987. 57-bet. (Bundan keyingi baytlar mana shu manbadan olinadi va sahfasi qavs ichida ko'rsatiladi.)

QALBGA MUHRLANGAN ASAR VA UNING USTASI
(Said Ahmad tavalludining 100yilligiga bag‘ishlanadi)

Xurshida Saidova
Buxoro viloyati Shofirkon tumani 52-maktab
ona tili va adabiyot fani o‘qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu publisistik maqolada O’zbekiston Qahramoni, O’zbekiston Xalq yozuvchisi Said Ahmad va uning kitobxonlar qalbidan o‘rin olgan ijodi haqida ma’lumot berilgan.

Kalit so‘zlar: Said Ahmad , “Kelinlar qo‘zg‘oloni”, “O’rik domla”, “Qorako‘z majnun”, ijodkor qahramonlari, milliy o‘zlikni anglatish, Saida Zunnunova , bardosh va sadoqat sohibi

Haqiqiy san’at asarlari ko‘ngilga muhrlanib qoladi. Shunday asarlar ham borki, juda qynalib o‘qiydi kishi. Oxiriga yetdim deganda , boshi esingdan chiqadi. O‘qiganingga hech qancha vaqt o‘tmay shamolga to‘zg‘igan bulutday yodingdan chiqib ketadi. Ko‘ngilga abadiy muhrlanib qoladigan bir nechta asarlar yozgan O’zbekiston Qahramoni Said Ahmad ijodining jozibasi nimada?! U zamonasining mashhur shoirlari , og‘izga tushgan qurilish binolari, rejalarining bajarilishi, shafqatsiz zamponni soxta maqtovlar bilan yoqlab asarlar yozmadи. Yolg‘ondakam, sovxozi, kolxozlarning farovonligini madh etmadi. “Xalq dushmani” deb qamalganda ham, oqlanganidan keyin ham bu kabi asarlar yozishni o‘ziga o‘tkinchi va ahamiyatsiz deb bilar edi.

Badiiy adabiyot insonshunoslik mohiyatini anglatar ekan, munaqqid O. Sharafiddinov tili bilan aytganda , yozuvchimiz Said Ahmad insonlarning fe'l-atvori, uning siyrati va suvratini , yuragining urishigacha bo‘lgan manzaralarini ifodali tasvirlaydi, mubolag‘asiz chiza oladi. Said Ahmadning eng yaxshi asarlar yaratishda ana shunday yo‘ldan borib, tipik fazilatlar yaratgan ijodkor ekanligining guvohi bo‘lamiz. Birgina “Qorako‘z Majnun asarini” olaylik. Bu asarni hech ikkilanmay milliy o‘zlikni anglatish haqidagi qissa deyish mumkin!

Yozuvchi qahramonlarining aksariyati taqdir zarbalaridan iztirob chekkan, biroq umidsizlikni yengib o‘tishga qodir halol, samimi odamlardir. Salobatli asalarida ijodkor qahramonlarini qalbining amri bilan ideallashtirganiga shubha yo‘q. Yozuvchining “O’rik domla” hikoyasidagi O’rik domla, “Ufq”dagi Ikromjon, Nizomjon, “Qorako‘z majnun”dagi Saodat aya obrazlaridagi teranlik, milliy xarakterning yoritilishi fikrimiz izohi bo‘la oladi. Yoki teatrlarimizdan tushmagan, necha marta ko‘rsang ham badga urmaydigan “Kelinlar qo‘zg‘oloni” komediyasining siri nimada? Farmonbibi qiyofasidagi o‘zbek ayollari, ularning farzandlari, kelinlarga mehrning teranligi, asardagi general qaynonaning g‘alati gaplari, qiliqlarini ko‘rib kulasiz, nafratlanasiz, keyin general kampirni hurmat qilasiz. U tufayli o‘z turmushingiz , oilangizdagи munosabatlar haqida o‘ylanib qolasiz. Farmonbibi oilaning ahil-inoqlik, oqibat ustuni ekanligini qalban his etasiz.

Said Ahmadning mahorati shundaki, shiorbozliksiz, quvnoq harakatlar bilan, turfa ranglar bilan ko‘nglimizdan joy oлar darajadagi murakkab ishni eplay oлgan. Yozuvchining ustozи Abdulla Qahhorning: “ Yaratgan obrazlaring kitob sahifasidan chiqib, hayotdagи odamlar sahifasiga kirsin”,-degan o‘gitiga amal qilib, butun ijodini ustozи yo‘rig‘iga tayanib yaratdi. Asarlarida muxlislar qalbiga kira oladigan, ularning do‘słlari, hamdardlari guruhiга madad beradigan jonli xarakterlarni goh jiddiy, goh hajviy hikoya, drama, romanlarida aks ettirdi.

O‘n yeti yoshida yozuvchiga bir dunyo quvonch olib kelgan asarni yaratganda uning yaqinlarini, ustozlarini “qama-qama”lar boshlangan tuhmatlar avj oлgan sabab ijoddan masrurlik baxtini bir o‘zi his eta olmadi. Bo‘htonlar sirtmog‘i Said Ahmadni ham cheklab qo‘ymadi. Qamoq lagerlarida tubanlik, shafqatsizlik,adolatsizliklar guvohi bo‘ldi. Adabiyot muxlislari yozuvchidan qamoqxonadagi ko‘rgan-kechirganlarini kitob qilib yozish taklifini berganda Said Ahmad: “G.Mopassonning “Majruhlar onasi”asaridagi onadek hayotda totgan azob-u iztiroblarimni oqqa yozib, pulga sotmayman, bunga qo‘lim bormaydi, degan ekan”. Ko‘ksida qalashib yotgan alamlarini yozuvchi hech qachon yozishga qalam tebratmaydi. Kitobxoniga hayotdan sovish, to‘rt kunlik dunyoga nisbatan nafrat kabi taassurotlar uyg‘otmaydi. Bu esa iste’dod sohibining qalami siri ekanligini his etadi kishi.

Ijodkor hayotining o‘zi qalbda muhrlangan bir asar. U 30yildan ortiq umrini bevagina so‘qqabosh o‘tkazdi. Yozuvchi hibsga olingani sabab rafiqasi S. Zunnunovaning bevaqt xazon bo‘lishi “Eringdan kechsang, hamma yo‘llar ochiladi!”-degan ko‘rgulikka bo‘yin bermagan, itoat etmagani va qiyinchilikda hayot kechirganing o‘zini aybdor his etadi. Ayol boshi bilan chidagan

bardoshga, nega men erkak kishining bardoshi yetmasa , deya qolgan umrini tanholikda o'tkazdi. Ulug' qahramon Said Ahmad shaxsiyatining o'zi bir kitob ekanligini yozuvchi O'tkir Hoshimov ustoziga bag'ishlagan "Bevagina so'qqabosh" kitobidan anglashimiz oson.

Yozuvchi "O'zbekiston Qahramoni" unvonini olganda ko'nglidan kechgan tuyg'ulari har bir o'g'il-qizning qalbini o'rtashi aniq:

*O'zbekistonim, jonim, jahonim,
Men sening o'g'lingman!
Buyur! Ona bo'lib, buyur!
Buyur, ota bo'lib!
Buyur! Jabhalarga yo'lla!
Tog'lardan oshay, daryolar kechay!
Sahrolar kezay, buyur, buyur!*

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ozod Sharafiddinov. Ijodni anglash baxti, Toshkent-2001y
2. Said Ahmad. Topganlarim, yo'qotganlarim. Toshkent-1999y
3. Said Ahmad. Tanlangan asarlar, Toshkent-1999y
4. O'tkir Hoshimov. Bevagina so'qqabosh. Toshkent. 1988-y

МАКТАБДА АДАБИЙОТ ДАРСЛАРИДА "FSMU" ТЕХНОЛОГИЯСИДАН ФОЙДАЛАНИШ

*Sultonova Dilorom Vaqqosovna
Andijon viloyati Ulug'nor tumani
3-umumiy o'rta ta'lif maktabi
Ona tili va adabiyoti o'qituvchisi
+998979957211*

*Sultonova Minavvar Vaqqosovna
Andijon viloyati Ulug'nor tumani
3-umumiy o'rta ta'lif maktabi
Ona tili va adabiyoti o'qituvchisi
+998945631873*

Annotatsiya: Ushbu maqolada adabiyot darslarida "FSMU" texnologiyasidan foydalanish haqida fikrlar berib o'tilgan. Maktab bolalarini adabiyotga qiziqtirish va ularning yozma, og'zaki nutqini o'stirish uchun turli metodlardan foydalanish zarur.

Kalit so'zlar: texnologiya, "FSMU", metod, adabiyot darsi, yozma nutq, og'zaki nutq, «Ko'rdim, Shukur Burxon».

"FSMU" ТЕХНОЛОГИЯСИ- munozarali masalalarni hal etishda, baxs-munozaralar o'tkazishda yoki o'quv-seminari yakunida (o'quvchilarning o'quv-seminari haqidagi fikrlarini bilish maqsadida), yoki o'quv rejasiga asosida biron

bo'lim o'rganib bo'lingach qo'llanilishi mumkin, chunki bu texnologiya o'quvchilarni o'z fikrini himoya qilishga, erkin fikrlash va o'z fikrini boshqalarga o'tkazishga, ochiq holda bahslashishiga, shu bilan bir qatorda o'quvchilarni o'quv jarayonida egallagan bilimlarini tahlil etishda, qaydarajada egallaganliklari baholash va bahslashish madaniyatiga o'rgatadi.

Maqsad- Ushbu texnologiya o'quvchilarga tarqatilgan oddiy qog'ozga o'z fikrlarini aniq va qisqa holatda ifoda etib, tasdiqlovchi dalillar yoki inkor etuvchi fikrlarini bayon etishga yordam beradi.

O'tkazish texnologiyasi:

Ushbu texnologiya bir necha bosqichda o'tkaziladi.

1-bosqich

-trener o'quvchilar bilan birga babs mavzusini yoki muhokama etilishi kerak bo'lgan muammoni, yoki o'rganilgan bo'limni belgilab oladi;

-trener o'quv mashg'ulotida avval har bir o'quvchi yakka tartibda ishlashi, keyin esa kichik guruhlarda ish olib borilishi va nihoyat dars oxirida jamoa bo'lib ishlanishi haqida o'quvchilarga ma'lumot beradi;

-mashg'ulot davomida har bir o'quvchi o'z fikrini erkin holda to'liq bayon etishi mumkin ekanligi eslatib o'tiladi.

2- bosqich

Har bir o'quvchiga FSMU texnologiyasining 4-bosqichi yozilgan qog'ozlar tarqatilgan:

F- fikringizni bayon eting.

S- fikringizni bayoniga sabab ko'rsating.

M- ko'rsatgan sababingizni isbotlab misol (dalil) keltiring.

U- fikringizni umumlashtiring.

Tarqatma materialning taxminiy nusxasi.

Har bir o'quvchi yakka tartibda qog'ozdagи FSMU-ning 4-bosqichini o'z fikrlarini yozma bayon etgan holda to'ldiradi.

3- bosqich

Har biro'quvchi o'z qog'ozlarini to'ldirib bo'lgach, trener ularni kichik guruhlarga bo'linishlarini iltimos qiladi yoki o'zi turli guruhlarga bo'lish usullaridan foydalangan holda o'quvchilarni kichik guruhlarga bo'lib yuboradi; trener har bir guruhga FSMU texnologiyasining yozilgan katta formatdagi qog'ozlarni tarqatadi; trener kichik guruhlarga har birlari yozgan qog'ozlardagi fikr va dalillarni katta formatda umumlashtirgan holda 4-bosqich bo'yicha yozishlarini taklif etadi.

4- bosqich

- kichik guruhlarda avval xar bir o‘quvchi o‘zi yozgan har bir bosqichdagi fikrlari bilan guruh a’zolarini tanishtirib o‘tadi. Guruh a’zolarining barcha fikrlari o‘rganilgach, kichik guruh a’zolari ularni umumlashtirishga kirishadi;

- guruh a’zolari FSMU ning 4-bosqichini har biri bo‘yicha umumlashtirib, uni himoya qilishga tayyorgarlik ko‘radilar;

- Fikrlarni umumlashtirish vaqtida har bir o‘quvchi o‘z fikrlarini himoya etishi, isbotlanishi mumkin.

5- bosqich

- kichik guruhlar umumlashtirilgan fiklarini himoya qiladilar: guruh vakili har bir bosqichni alohida o‘qiydi iloji boricha izoh bermagan holda. Ba’zi bo‘limlarni isbotlashi, ya’ni guruhlarning aynan nima uchun, shu fikrga kelganini aytib o‘tishi mumkin.

Namuna:

Ona tili fanining o‘quv dasturida “Tasviriy ifoda” mavzusi berilgan bu mavzuni o‘tishda «Tasviriy ifoda» lar ham o‘zbek tili ifoda vositalarining bir ko‘rinishi ekanligi, og‘zaki va yozma nutqda tutgan o‘rni haqida qisqa izoh beradi. Tasviriy ifodani o‘quvchilarning o‘zlari topishga jalb qiladi. Misol uchun, she’r o‘qib beradi.

«Ko‘rdim, Shukur Burxon» asari ifodali qilib o‘qib beriladi. So‘ngra she’rda tasvirlangan holatni tasavvur qilish va o‘zida qanday bir tuyg‘ular sezganligini gapirib berish so‘raladi, tasviriy ifodalar aniqlanadi. O‘qituvchi o‘quvchilar bayonini umumlashtirib, adib “zamonlarning do‘nish makrini” deya ko‘plab o‘xshatishlar, jonlantirishlardan foydalanib, o‘ziga xos tarzda nafis, go‘zal ifodalab bergani, o‘zbek tilining boy ifoda vositalaridan o‘rinli va unumli foydalangani, o‘zbek tili imkoniyatining beqiyosligi she’rda o‘z ifodasini topganligini aytib o‘tadi. O‘qituvchilar yuqoridagi bosqichlar asosida o‘quvchilarning fikrlarini umumlashtiradi.

Yuqorida keltirilgan barcha metodlar darsning sifat va samaradorligini oshirishni ta’minlaydi.

Xulosa o‘rnida shuni aytish joizki, jadallik bilan rivojlanib borayotgan ushbu zamonda ta’lim fidoyilari, biz o‘qituvchilar faollik bilan ishlashimiz, yangilik yaratishga harakat qilishimiz talab etiladi. Chunki mustaqillik farzandlari bo‘lmish hozirgi ilg‘or o‘quvchilarimiz bir-biridan zukko, oqil, tirishqoq va qiziquvchandir.

Foydalilanigan adabiyotlar:

1. Asqarova M.A. Xozirgi zamon o‘zbek tilida qo‘shma gaplar. Toshkent., 1960.
2. Ne’matov H. Fe’llarda mayil va zamon kategoriyalarining munosabati. T.,1997
3. Sayfullaeva R.R. Ergash gaplarning tasnifi. O‘zbek tili va adabiyti 1989 5-son

ADABIYOTNI O'QITISH METODIKASI

*Suyunova To'xtatosh Qudratovna
Qashqadaryo viloyati Kitob tumani
38- umumiy o'rta ta'lif maktabining
ona tili va adabiyot fani o'qituvchisi*

Annotatsiya: Zamonaviy ta'lif jarayonida ko'plab usullar va yondashuvlar mavjud bo'lib, har bir fanni o'qitishda pedagogdan o'ziga xos yo'nalishni tanlash talab etiladi. Maqolada adabiyot darslarida qo'llaniladigan bir qancha yondashuvlarni ko'rib chiqamiz.

Kalit so'zlar: tematik, stilistik, guruhg'a yondashish, muammolarni yechish, tanqid, munozara, kashfiyat.

Adabiyot o'qitish boshqa fanlarni o'qitishdan keskin farq qildi. Shunga ko'ra, uni fan sifatida qaraydiganlar bir guruhni tashkil etsa, adabiyot o'qitishni san'at turi sifatida baholab, adabiyot o'qituvchisining ishini ham san'atkorona bir ish sifatida baholaydiganlar kam emas. Demak, ular adabiyot o'qitish metodikasini ham san'at bilan tenglashtiradi.

Yuqorida aytilganlarni hisobga olgan holda, quyidagi yondashuvlar adabiyot darslarida foydalanish uchun tavsiya qilindi:

- Tematik yondashuv: bu markaziy mavzuni va pastki mavzularni tushunishga asoslangan adabiyotni o'qitish.

- Stilistik yondashuv: bu matnga muallifning uslubi va boshqa muallif bilan taqqoslaganda qarash bilan bog'liq.

- Guruhg'a yondashish: Bu zaif va kuchli o'quvchilarni umumiy faoliyatda, ehtimol kuchsizlarni mustahkamlash uchun jalb qilishdir. Ammo adabiyotni o'qitish uslubi sifatida, guruhlari yondashuv matnni dramatizatsiya qilish yoki ijro etish bilan shug'ullanadi.

- Javob yondashuvi: bu tanqidiy usulni tasvirlaydi. Bu talabaga matn uchun haqiqiy bo'lishi va stereotiplarsiz yoki sahnnaviy boshqarilmasligi erkinligini beradi.

- Integratsiyalashgan yondashuv: Bu matnni butun bir tashkilot sifatida qarash bilan bog'liq. Ushbu yondashuv, shuningdek, til va adabiyotni o'qitish uchun matndan foydalanishni ham o'z ichiga oladi. Sinov yordamida lug'at, talaffuz, adabiy vositalarni va boshqalarini o'qitish uchun foydalanish mumkin.

- Muammolarni yechishga yondashish talabalardan matnda berilgan sirni ochishni talab qiladi.

Zamonaviy ta'lifda o'qitish yondashuvlari bilan bir qatorda yangi usullardan foydalanish ham adabiyot darslarini tashkil etishda yuqori samara beradi.

- Tanqid usuli: Bu adabiyot o'qitishda juda tavsiya etiladi. Ba'zan talabalardan "O'quv qo'llanmalaridan" olingan ma'lumotni haqiqiy matnga havola qilib tanqid qilish talab qilinishi mumkin. Ushbu usul talabani qo'shimcha ma'lumot olish uchun qo'shimcha o'qishni talab qiladi. Bu talabalarining ushbu mavzuga bo'lgan qiziqishini uyg'otishga va qo'llab-quvvatlashga qodir.

- Munozara usuli: Bu talabalarining matnni o'qishini va to'g'ri ma'lumot olishlarini ta'minlashning samarali vositasi bo'lishi mumkin.

- Kashfiyot usuli: Bu muammoni aniqlash yondashuvidan kelib chiqadi va munozara usuli bilan birlashganda katta natijaga erishishi mumkin.

- Shuningdek, tashabbuskorlik va qiziqishni rag'batlantirish uchun savol berish usuli rag'batlantiriladi.

- Loyihalash usuli: individual farqlar tufayli ba'zi talabalar til bilimi kamligini namoyish qilishadi. Loyihaviy usul ularga yordam berishi mumkin. Bu erda matnning ba'zi mavzulariga asoslangan ijodiy yozishni odatiy mashqga aylantirish tavsiya etiladi.

Faoliyat usuli: Buni eng yaxshi dramatizatsiya uslubi bilan tasvirlash mumkin, bu adabiyotni o'qitish uchun juda muhimdir.

- O'qish va tushuntirish usuli munozara uslubiga bog'liq bo'lsa ham talabalarga yaxshi ta'sir ko'rsatadigan usul.

Xulosa qilsak, maqolada dars jarayonini samarali tashkil etilishda tematik, stilistik, integratsiyalashgan va guruhg'a yondashish hamda loyihalash, faoliyat, munozara va muammolarni yechish kabi usullarni taklif qildik.

Adabiyotlar ro'yxati:

1. The Teaching of Literature: Approaches and Methods, Ugochi Happiness Ikonne Ph.D, International Journal of Education and Evaluation, 2016.
2. ADABIYOT O'QITISH METODIKASI" FANIDAN AMALIY MASHG'ULOTLAR, Uslubiy qo'llanma, Urganch 2012.
3. Moody H.L.B., The Teaching of Literature. Longman.

TIL – MILLAT KO'ZGUSI

*Xolmurotova Zulfiya Ataxanovna
Xorazm viloyati Qo'shko'pir tumani
3-son maktabning ona tili va adabiyot fani o'qituvchisi
tel: 975272567*

Annotatsiya: Maqolada ta'lif – tarbiya jarayonining maqsadli rivojlanishida o'zbek tilining o'rni haqidagi fikrlar bayon qilingan.

Kalit so'zlar: Davlat tili maqomi milliyligi, o'zbek xalqimiz, urf-odati madaniyati.

Har bir xalqning o'z tili va urf-odati bo'ladi. Bizning o'zbek xalqimiz ham o'z tili, madaniyati, urf-odati va ma'naviyati tufayli turli to'fonlarga uchragan. Afsuski, hozirgi kunda chet elga taqlid urf bo'lgan. Hech kimga sir emaski, taniqli shaxslar kiyinish va gapirishda, yurish va turishida bu narsaga duch kelaverib, o'rganib qolayapmiz. Masalan, televideniya boshlovchilari sakkiz sonini "sokkiz", Yaponiya so'zini "Yiponiya" tarzida talaffuz etishadi. Nahotki, biz tilimizga shunchalik etiborsizmizmi?

Bundan tashqari ,reklamalarda h va x undoshining hamda tushum va qaratqich kelishigi shaklining buzib qo'llanilishi kishini taajjubga soladi. Masalan, o'zbek tilimizda har bir belgilash olmoshini xar bir tarzida noto'g'ri talaffuz qilishadi va yozishadi. Vaholanki, bu so'z tojik tilida xar so'zi eshak degan ma'noni anglatadi.

2020-2021-o'quv yilidan ona tili va adabiyoti hamda tarix kabi fanlarimiz qisqarsa, bilmadim qaysidir millatga taqlid qilib , millatimizni ham unutib qo'ymasak bo'ldi. Bundan tashqari , davlat telekanallarida olib borilayotgan ko'rsatuvdagi taniqli mehmonlar ham sof adabiy tilda suhbatlasha bilmayaptilar. Ularning nutqidan shevasini , qayerlik ekanini bilish qiyin emas. Ular aytayapman fe'lini "etvopman", nima uchun so'zini "nimea" kabi ko'rinishlarda xato talaffuz qilib ,to'g'ri talaffuz qoidalarini buzishmoqda. Vaholanki, o'zbek tilining Davlat tili maqomini olganiga 31 yil to'lmoqda.

O'zbek xalqi arab , kirill va lotin yozuviga asoslangan alifbolarda yozishgan. Davlat tilimiz lotin yozuvidagi alifboga asoslangandan keyin barcha shu alifboda yozishi kerak. Ammo ayrim ko'rsatuvlarda , qog'ozga yozilgan reklamalarda kirillcha yozilgan so'zlarga yoki "йоҳши" aslida "яҳши" deb yozilishi kerak bo'lgan so'zlarining xato yozilishini ko'ramiz.

Har bir ota – ona o'z farzandi bilan uyda dars tayyorlashiga yordam berishi kerak. Ayrim ota – onalar lotin yozuvidagi so'zlarni o'qiy olmaydi ,ba'zilari o'qishni bilishadi. Bu esa ,ayniqsa,birinchi sinfga borgan o'quvchiga foydasi katta bo'ladi .O'zbekning o'zbekligini, milliyligini tili va tarixi belgilaydi.

Agarda ona tili va adabiyot hamda tarix fanlarini yanada qisqartirib o'rgatsak, juda ayanchli fojiaga yuz tutishimiz aniq. Xuddi Orol voqeasi kabi. Til o'rganishga bo'lgan qiziqishlar har bir zamonlarda ham bo'lgan. Lekin, ular o'z ona tili va tarixini qisqartirish evaziga o'rgatishmagan .Hamma kasb egalari ham chet elga chiqavermaydi-ku? Kimdir xohlasa ,marhamat o'rganishi uchun barcha sharoitlar bor. Mana shu sharoitlardan foydalanib ham turibmiz. Men ham farzandimiga o'zim o'qituvchi tanlab ,ingliz tilini o'rgatayapman, chunki kelajakda kasbida shu til zarur bo'ladi. "Kerakli toshning o'g'iri yo'q "- deganlariday nimaiki talab qilinsa bajaryapmiz.

Hozirgi kunda aybni ko'proq o'qituvchilarga to'nkaydiganlar ko'p. O'qituvchi barcha o'quvchilarga darsni birdek o'rgatadi. Mening fikrim ,birovni ayblashdan ko'ra ,ko'proq o'z xatolarimizni tuzatishimiz zarur. Men maktabda 30 yildan beri ishlab kelmoqdaman. O'qitgan o'quvchilarimning husnixati va imlosiga qolaversa , talaffuziga juda katta e'tibor qaratganman. Hozirgi kunda ular nufuzli tashkilotlarda, maktab direktori va fan o'qituvchisi lavozimlarida va bir necha turli nufuzli lavozimlarda ishlab kelmoqdalar."Ustoz bergen o'gitlaringizga amal qilib kam bo'lmadik"- deyishadi. Bundan ,albatta, behad xursand bo'laman.

Yoshlarimiz o'z ajdodlariga munosib voris bo'lishi shart deb o'ylayman. Navoiy bobomiz turkiy tilimizni kansitgan forsiygo'y shoirlarga javob sifatida, "Xamsa","Muhokamat ul-lug'atayn" ("Ikki til muhokamasi") asarlarini yozib uning mavqeini oshirgan.

Biz ham ona tili va tarix fanlarining qisqarishini istamaymiz. Ona tilimiz xuddi bir katta ummonga o'xshaydi. Uning sir – sinoatlarini hali hech kim to'liq o'rganmagan.

Samo ilmini Mirzo Ulug'bek bobomiz o'rganib chiqgan bo'lsa , tib ilmini Ibn Sino bobomiz

asos solgan bo‘lib , butun dunyo olimlari ularning fikrlarini o‘rganmoqdalar. Biz shunday bir davrda farzandlarimizga ana shularni judda sodda ,tushunarli qilib o‘rgatishimiz ,xalqiga ,tiliga bo‘lgan g‘urur va iftixorni yanada oshirishimiz zarur deb o‘ylayman.

Har bir xalq avvalo libosi, tili va tarixi bilan ajralib turadi. Turkmanlarga havas bilan qarayman, chunki ular qayerda bo‘lmasin o‘z libosi va tilini unutmaydilar. Biz ham ona tili va tarix fanlarini yoshlarga chuquarroq o‘rgatish tarafdomiz.

Foydalaniman adabiyotlar.

1. Karimov I.A.”Yuksak ma’naviyat – yengilmas kuch”-T.Ma’naviyat 2008

O'ZBEK ADABIYOTIDA CHISTON

*Yusupova Sevara Otanazarovna
Xorazm viloyati Yangiariq tumani
32-son umumiy o'rta ta'lif maktabi o'qituvchisi*

Annotatsiya. Mazkur maqolada chiston jani haqida umumiylar ma'lumot beriladi. Chiston janrining Alisher Navoiy va Uvaysiy ijodida qo'llanilishi haqida fikr yuritiladi.

Kalalit so'zlar. Chiston, lug'z, topishmoq, jumboq, tashbeh, metafora, cho'pchak, top-top, jumboq, ushuk, metal.

Topishmoq xalqning hayotini turmush madaniyatini, urf –odatlarini, narsalarning badiiy – estetik tomonlarini, o'zida aks ettiruvchi xalq og'zaki ijodining eng qadimiy ommaviy va ixcham janridir. Xalq hayoti bilan chamcharchas bog'lig holda vujudga kelgan topishmoqlarning asosiy manbai borliqdagi mavjud bo'lgan narsalardir. Topishmoq qadim –qadimdan jonli va jonsiz mavjudod, narsa va hodisalarni bir-biriga solishtirish, taqqoslash, o'xshatish orqali borliqni, undagi mavjud narsalarni ko'proq bilishga, anglashga, fikr qilishga katta yordam bergan. Shu nuqtai nazardan qaraganda topishmoq alohida bir mustaqil janr hisoblanadi. O'tmishta xalqimiz orasida topishmoqlar har xil nomlar bilan: topishmoq, cho'pchak, top-top, jumboq, ushuk, matal deb yuritilgan. Topishmoqlarning uslubi metafora, ko'chim, kinoya, qochirma yo'li bilan so'zlarni ko'chma ma'noda ishlatilib yashirilgan narsa hodisalarning belgilariga ikkinchi bir narsa hodisalarning belgilarini qiyoslash, imo-ishora qilishdan iborat. Topishmoqlarning ana shu xususiyatini nazarda tutgan yunon faylasufi Aristotel "Topishmoq yaxshi tuzilgan metaforadir" degan edi. Topishmoqning yozma adabiyotdagi nomi chistondir. Chiston (forscha) "nima u" degan ma'noni anglatib, biror narsa yoki hodisaning o'ziga xos xususiyati belgilarini ta'riflash orqali o'sha narsani yoki hodisani topishga undaydigan topishmoq she'r. Chiston "lug'z" nomi bilan ham ataladi. "Lug'z" arabcha so'z bo'lib "yashirin" degan ma'noni bildiradi. Istiloh sifatida "lug'z" sharq adabiyotida lirik janrlardan birining nomidir. Fors-tojik adabiyotida bu janrga nisbatan "chiston" atamasi qo'llaniladi. O'zbek mumtoz adabiyotida esa ikkala ma'nodosh nom "nazmiy topishmoq" ma'nosida baravar ishlatilgan.

Turkiy adabiyotda ilk chistonlar XV asrda Alisher Navoiy tomonidan yaratilgan. Janr qonuniyatiga ko'ra chiston yozayotgan shoir muayyan narsa yo'jonivorning xususiyatlarini shoirona tasvirlaydi, biroq uning nomini pinhon tutadi. Zehni o'tkir she'rxon mutolaa jarayonida tasvirda qaysi narsa nazarda tutilayotganini qiyalmay ilg'ab oladi. Xayratlanish, taajjublar izhor qilish, tasvir obyektini muayyan jismga o'xshata turib alhol, bu o'xshatishga shubha bildirish, uni inkor etish hamda yangi tashbeh ijod lug'z va chiston janrlari uslubiga xos xususiyatdir. Shuning uchun tashbeh, tajohuli orifona (bilib bilmaslikka olish), ruju (darajama-daraja ko'tarilish) kabi poetic san'atlar bu janrlar badiiyatini yuzaga chiqarishda xizmat qiladi. Alisher Navoiy lirik merosida o'nta lug'z mavjud. Bular qalam, tanga, igna, miqroz, o'q, anor, bel, yumurtqa, poki, parvona kabi jism va jonivorlarga bag'ishlangan bu lug'zlardir. "Badoyeul-bidoya" devoniga ayrim joylashtirilgan keyinchalik esa "Xazoyinul-maoniy" ning "Badoyeul-vasat" ular "chiston" lar sarlavhasi bilan berilgan. Navoiyning lug'z yaratish mahoratini o'rganish uchun uning birgina anor haqidagi lug'zini tahlil etib o'taylik. Anorning san'atkorona tasviri o'zbek adabiyotida dastlab Alisher Navoiy ijodiyotida ko'zga tashlanadi.

*Ne majmurdir; to`la axgar, vale ul majmar andomi
Erur sun ilgidin gohi musadddas, gah musamman ham
Chiqar ravzandin axgar dudi-yu bu turfakim, oning
O'tig'a dud yo'qtur, majmarig'a balki ravzan ham
Evurdi qong'a davroni mush`abid charxi purfan ham
Agar bu navi emas bas ne uchun bormoq kuchi birla
Bo'shar jismi oqar qoni anga majruh o'lub tan ham
Necha kim tab`I noridur valekin me`da norig`a
Berur taskin, munung naf'in topib men voqian men ham*

Avvalo, mutolaa jarayonida asar mag'zini chaqishda kalit kabi zarur so'zlarning ma'nosini bilib olaylik;

*Mijmar- xushbo 'y giyohlar tutiladigan otashdon;
Axgar-cho 'g' (ko 'ngil qo 'yan yurak)
Ravzan –tuynuk, teshik, darcha
Musha 'bid- nayrangboz, ko 'zbog 'lovchi
Purfan –makkor;*

Sadaf shunday jismki, uning ichidagi modda vaqt o'tishi bilan gavharga aylanadi.

Asar anorning ichki va tashqi tuzilishi tasviridan boshlanadi. Shoirni anorning mo'jaz manqalsimon ko'rinishi, uning ichida laxcha cho'g'dek turgan donalari hayratga solidi. Bu ajoyib otashdonning goh olti, goh sakkiz qirrali yaratilishi uning hayratini yanada oshiradi. Shoir bu orqali tashbeh san'atidan mohirona foydalangan. Ya'ni anorning ichida cho'g` yonib turgan manqalga qiyoslangan. Chunki manqalning tutun chiqadidigan tuynugi bo'lmogi lozim. Anor esa shunday mo'jizaki uning jismida na tuynuk ichidaki o'tida na tutun bor. Shu sababdan shoir "o't-u mujmar" tashbehidan uzil-kesil voz kechadi va anorni sadafga mengzadi. Navoiy "sadaf" tarkibidagi gavharlangan qonga o'xshatishi orqali o'z davr va ahlini jafokorligi hamda makriga ishora qiladi. Tabobatda anordan me'da va jigar kasalliklarini davolashda foydalaniladi. Navoiy asarni anorning shifobaxsh xosiyati bilan tugatadi. Shoir bu borada shaxsan o'zi ham undan naf topganligini qayd etadi.

O'zbek adabiyotida chiston janrida Uvaysiy ham salmoqli ijod qilgan. Uning anor, uyqu, suv, qalb, ko'z, og'iz, quloq, burun, to'rt g'ulom, makkajo'xori, kun va tun hamda qaychi chistonlari hali-hanuz o'z mavqeini yo'qotmagan. Uvaysiyning anor chistoni ham obrazli va purma'nodir.

*Ul na gumbazdur, eshigi tuynugidin yo 'q nishon,
Necha gulgunpo 'sh qizlar manzil aylabdur makon,
Sindurub gumbazni qizlar holidan olsam xabar,
Yuzlariga parda tortig 'lik tururlar bag 'ri qon*

Oddiy meva timsolida butun boshli zamona ijtimoiy muhit va zamondoshlar dardini tasavvur qilish hamda uni shundayin ixcham she'rda ifodalay olish ulkan salohiyatdan dalolatdan beradi. U anorning shaklini gumbaz anor donalari ustidagi nozik pardani o'tmish o'zbek xotin-qizlari yuziga tutilgan yopinchiq anor donalari qontalashligini xotin-qizlar yurak bag'ri qonligi kabi obrazli ifodalarda ramziylashtiradi.

Foydalaniman adabiyotlar:

1. Alisher Navoiy.Xazoyin ul-maoniy. Badoye ul -vasat.T.:2014 Beshinchi tom
2. Iqboloy Adizova. Uvaysiy ijodida janrlar takomili.T.:2011

ADABIYOT DARSLARIDA ZAMONAVIY INTERFAOL USLUBLARDAN FOYDALANISH

Уманова Насиба Абдукаримовна
Андижон вилояти Кургонтепа туманидаги
2-умумий урта таълим мактаби
она тили ва адабиёт фани укитувчиси
91 617 78 03

Annotatsiya: Hozirgi kunda ta’lim jarayonida interaktiv metodlar, innovatsion texnologiyalar, pedagogik va axborot texnologiyalarini o‘quv jarayonida qo‘llashga bo‘lgan qiziqish, e’tibor kundan – kunga kuchayib bormoqda. O’qituvchi bu jarayonda o‘quvchining shaxsiy rivojlanishi, shakllanishi, bilim olishi va tarbiyalanishiga sharoit yaratadi va shu bilan bir qatorda boshqaruvchilik, yo‘naltiruvchilik funksiyasini bajaradi. Maqolada shular haqida fikr bildirilgan.

Kalit so‘zlar: metod, ta’lim, interaktiv, soha, ohangrabo, so‘z, ijodkor.

Ushbu maqolada keltirilgan zamonaviy metodlar o‘quvchida mantiqiy, aqliy, ijodiy, tanqidiy, mustaqil fikrlashni shakkantirishga, qobiliyatlarini rivojlanadirishga, raqobatbardosh, yetuk mutaxassis bo‘lishlariga hamda mutaxassisiga kerakli bo‘lgan kasbiy fazilatlarni tarbiyalashga yordam beradi.

“Ta’rif va ijodkor” usuli.

Bu usuldan foydalanishda sinf guruhlarga bo‘linib, oldindan topshiriqlar beriladi. Guruhlar shartli ravishda nomlanadi, masalan, “Ta’rif beruvchilar” va “Ijodkor” guruhi. Birinchi guruh ikkinchi guruhga ta’riflarni aytadi. Shundan so‘ng guruhlar ushbu ta’rif qaysi ijodkorga tegishli ekanligini topadi. Agar birinchi berilgan ta’rifdan so‘ng darrov bu ta’rifning qaysi yozuvchi yoki shoirga tegishli ekanligini topishsa, - 5 ball, ikkinchi ma’lumotdan so‘ng topishsa, - 4 ball va uchinchi urinishda topsalar - 3 ball yig‘ishadi. O’qituvchi ta’rif qaysi ijodkorga tegishli ekanligini topgan guruhdan yana ijodkor hayoti va faoliyatiga doir ma’lumotlar qo‘srimcha qilishini so‘raydi va baholab boradi. Bu metod orqali har bir o‘quvchi ishtirok etish imkoniyatiga ega bo‘ladi. Masalan, 8-sinf adabiyot darsida bu metoddan quyidagicha foydalanish mumkin:

“Ta’rif” guruhidan “Ijodkor” guruhiga savollar.

1-bosqich

1-ma’lumot. U she’riyatimizga shamolday kirib keldi. Balki bo‘ronday.

2-ma’lumot. Lermontovning “Iblis” dostonini o‘zbekchaga o‘girdi.

3-ma’lumot. “Norbo‘ta” va “Naxshon” dostonlari muallifi.

Javob : Usmon Nosir

2-bosqich.

1-ma’lumot. Umrining oxiriga qadar “Jahon adabiyoti” jurnali bosh muharriri vazifasida ishlagan.

2-ma’lumot. Ilk kitobi “Zamon.Qalb.Poeziya” deb ataladi.

3-ma’lumot. Oxunqaynar qishlog‘ida tug‘ilgan.

Javob : Ozod Sharafiddinov

“Ta’rif va ijodkor” usuli orqali o‘quvchilar mavzuni mukammal o‘zlashtiribgina qolmay, o‘qituvchi ularni faollikka, topqirlilikka o‘rgatadi va oqilona baholay oladi.

“So‘z ohanrabosi” usuli

Mazkur usuldan adabiyot darslarida, xususan, maqol, topishmoq va she’rlar, ona tili darslarida so‘z turkumlari, gap bo‘laklari bo‘yicha o‘tilayotgan mavzularni uyg‘unlashtirishda foydalanish mumkin. O‘quvchilar kichik-kichik to‘rt guruhga bo‘linib olishadi va guruhrigiga “Maqol”, “Topishmoq” va “She’r” singari nomlar tanlashadi. 8-sinf ona tili darsida gap bo‘laklari mavzusi o‘tilganda mazkur usuldan quyidagicha foydalansa bo‘ladi: birinchi guruh maqol aytganda, ikkinchi guruh aytigelan maqoldagi gap bo‘lalarini topib, tahlil qiladi va o‘zlarini uchinchi guruhga topishmoq aytishadi. Uchinchi guruh o‘z navbatida topishmoqni tahlil qilib, birinchi guruhga she’r aytadi va musobaqa shu zaylda davom etadi. Masalan :

Jahon mening bag‘rimdami, yo men jahon bag‘rida,

Yuz bahorning yellarimi sochlarimni silagan?!

Ming gulshanning gullaridan rohatbaxsh bu qo‘lchalar

Baxtga ko‘mib yuragimni, yuzlarim erkalagan. (S.Zunnunova. “Qizimga”)

*

*Chin qushim, chinni qushim,
Chin tepaga qo'ndi qushim,
Tumshug 'ini yerga berib,
Xalqqa salom berdi qushim. (Topishmoq)*

"So'z ohanrabosi" usuli o'quvchilarni badiiy adabiyotga qiziqtirib, ularda ifodali o'qish ko'nikmasini shakllantiradi, o'quvchini izlanishga, badiiy asar o'qishga undaydi.

Adabiyotlar:

1. O.U.Avlayev, S.N. Jo'rayeva, S.P.Mirzayeva "Ta'lim metodlari" o'quv-uslubiy qo'llanma, "Navro'z" nashriyoti, Toshkent – 2017.
2. Sharipov SH. S., Aripov M., Begimqulov U. SH. va boshq. Bilim olishning intelektual tizimini ishlab chiqish nazariyasi va amaliyoti. – Toshkent: Fan, 2011.

ПРИМЕНЕНИЕ ИННОВАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ НА УРОКАХ ЛИТЕРАТУРЫ

*Шодиева Мохинур Карим кизи,
Учитель русского языка школы № 20
Навайская область Кызылтепинский район*

Двадцать первый век-век развития и распространения инновационных технологий. Новая организация общества, иное отношение к жизни, предъявляют новые требования и к сфере образования.

На сегодняшний день очень актуальна тема «Расширение инновационных технологий в образовании». Инновационное обучение (от английского innovation-нововведение) - новый современный подход к обучению, включающий в себя самостоятельный путь развития фантазии, создание творческих работ, при помощи использования различных новейших технологий. Благодаря развитию инновационных технологий, ученики и студенты способны раскрыть свой творческий потенциал, а также выработать чёткую направленность, влияющую на учебную деятельность. [1.]

В свою очередь, в ряд инновационного обучения входят определённо-значительные цели:

- 1) создание среды, при которой, учащийся и преподаватель будут совместно сотрудничать;
- 2) создание положительной мотивации к обучению;
- 3) отбор материала и способ его представления;
- 4) включение учащегося в креативную деятельность.

На уроках русского языка и литературы используются следующие инновационные приёмы:

- 1) ассоциативный ряд;
- 2) опорный конспект;
- 3) мозговая атака;
- 4) групповая дискуссия;
- 5) эссе;
- 6) ключевые термины;
- 7) перепутанные логические цепочки;
- 8) лингвистические карты;
- 9) лингвистические задачи;
- 10) исследование текста;
- 11) выполнение тестов;
- 12) нетрадиционные формы домашнего задания.

Описание нескольких типов уроков с участием инновационных технологий: -эссе раскрытие значения какой-либо литературной, философской, психологической, моральной или социальной проблемы, выражение собственной мысли. Особенно важным является метод проектов, который позволяет раскрыть исследовательские способности аудитории. Для учебных проектов важнейшей частью является:

- определение цели исследования практической деятельности;
- показать суждение, связанное со способами решения определённой задачи;
- подготовить анализ данного материала.

Нетрадиционные уроки литературы вырабатывают развитие лингвистической наблюдательности. Действенным и интересным методом является синквейн, это направление даёт возможность осмыслить новые понятия, то есть, стадия повторения ранее полученного материала. Выразить в первой строке тему — указать объект или лицо, о которых идет речь. Для этого использовать существительное. Описать предмет во второй строке: назвать два главных свойства описываемого предмета или человека. Сделать это с помощью прилагательных. Указать в третьей строке три главных действия, которые выполняет объект или которые можно совершить с ним. Глаголы в этом случае лучшие помощники. Сформулировать в четвертой строке, в чем уникальное предназначение описываемого предмета или лица. Эту цель достигнете, построив предложение. Резюмировать сказанное

выше в пятой строке — раскрыть сущность описываемого предмета (указать видовую принадлежность). [2.]

Для того чтобы учащемуся избежать рутины и однообразия в обучении, существуют нетрадиционные формы домашнего задания-творческие задания:
-рисование обложек для литературных произведений;
-выразительное чтение;
-создание сценки определённого произведения;
-продолжение финала неоконченных произведений,
-составление вопросов и опорных таблиц;
-подготовка иллюстрированных презентаций по пройденной теме.

Вследствие таких увлекательных занятий, учащийся может почувствовать себя в роли автора, художника, или даже преподавателя. Ученикам становится очень интересно принимать участие в процессе урока, изучать ошибки, находить ответы, раскрывать свои скрытые таланты и способности. В свою очередь значимой задачей учителя является, помочь ученику проявить себя на уроке, перевести его учебную деятельность на творческую

В заключении, очень важно выделить, что применение инновационных технологий, очень положительно влияет на процесс обучения, а именно делает его эффективным, продуктивным, разнообразным и познавательным.

Список использованной литературы

1. Брагина Г.В.,Мастерство учителя на уроке, Книга для учителей и студентов, 2001год.
2. Кубрушко П.Ф. Дидактическое проектирование, 2001год.
3. Кубрушко П.Ф Модуль технология модульного обучения, 2001год.
4. Лаврентьева Е.В. Занимательная риторика и этикет, 2001год.

**TADQIQOT.UZ
ТОМОНИДАН ТАШКИЛ ЭТИЛГАН**

**"ЎЗБЕКИСТОНДА ИЛМИЙ-АМАЛИЙ ТАДҚИҚОТЛАР"
МАВЗУСИДАГИ РЕСПУБЛИКА 18-КҮП ТАРМОҚЛИ
ИЛМИЙ МАСОФАВИЙ ОНЛАЙН КОНФЕРЕНЦИЯ
МАТЕРИАЛЛАРИ**

(8-қисм)

Масъул мұхаррир: Файзиев Шохруд Фармонович
Мусаҳҳих: Файзиев Фаррух Фармонович
Саҳифаловчи: Шахрам Файзиев

Эълон қилиш муддати: 30.07.2020

Контакт редакций научных журналов. tadqiqot.uz
ООО Tadqiqot, город Ташкент,
улица Амира Темура пр.1, дом-2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Тел: (+998-94) 404-0000

Editorial staff of the journals of tadqiqot.uz
Tadqiqot LLC The city of Tashkent,
Amir Temur Street pr.1, House 2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Phone: (+998-94) 404-0000